

Universita Karlova - Právnická fakulta

Katedra trestního práva

Téma diplomové práce:

Sankcionování mladistvých

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Jméno diplomanta: Michaela Schwabová

Ročník: pátý

E-mail: michaela.schwabova@centrum.cz

Adresa: Sportovní 20

Pletený Újezd (okr. Kladno)

273 51

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila
prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Jelena Bosa

OBSAH:

1. NĚKOLIK SLOV NA ÚVOD.....	5
2. VYMEZENÍ POJMŮ.....	6
2.1 Mladistvý.....	6
2.2 Sankce a ukládání sankcí.....	7
3. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA UKLÁDÁNÍ SANKCÍ MLADISTVÝM.....	9
3.1 Některé důvody pro samostatnou úpravu soudnictví ve věcech mládeže.....	9
3.2 Obecná charakteristika zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.....	10
3.3 Zásady uplatňované při ukládání sankcí mladistvým.....	13
4. HISTORICKÝ KONTEXT SANKCIONOVÁNÍ MLADISTVÝCH.....	15
4.1 Historický vývoj českého trestního zákonodárství nad mládeží do roku 1931.....	15
4.2 Československý zákon o trestním soudnictví nad mládeží.....	17
4.3 Vývoj trestního zákonodárství nad mládeží od roku 1950.....	19
5. ZAMYŠLENÍ NAD ÚČELEM SANKCÍ A JEJICH EFEKTIVNOSTÍ, ODLIŠNOSTI A SPECIFIKA U MLADISTVÝCH.....	20
5.1 Účel ukládaných sankcí.....	20
5.2 Odlišnosti ve vnímání účelu sankcí u mladistvých.....	22
6. PRÁVNÍ NÁSLEDKY PROVINĚNÍ – OPATŘENÍ.....	24
6.1 Systém sankcí ukládaných mladistvým.....	24
6.2 Výchovná opatření.....	24
6.2.1 Dohled probačního úředníka.....	26
6.2.2 Probační program.....	28
6.2.3 Výchovné povinnosti.....	30
6.2.4 Výchovná omezení.....	31
6.2.5 Napomenutí s výstrahou.....	32
6.3 Ochranná opatření.....	34
6.3.1 Ochranná výchova.....	35
6.3.2 Ochranné léčení.....	36
6.3.3 Zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty.....	39

6.4 Trestní opatření.....	41
6.4.1 Ukládání trestního opatření (§ 25 ZSVM).....	43
6.4.2 Obecně prospěšné práce.....	45
6.4.3 Peněžité opatření a peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu.....	45
6.4.4 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty.....	47
6.4.5 Zákaz činností.....	48
6.4.6 Vyhoštění.....	49
6.4.7 Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem.....	50
6.4.8 Nepodmíněné odnětí svobody.....	51
7. ODKLONY OD STANDARDNÍHO PROCESU V ŘÍZENÍ VE VĚCECH MLADISTVÝCH.....	53
7.1 Podmíněné zastavení trestního stíhání.....	55
7.2 Narovnání.....	56
7.3 Odstoupení od trestního stíhání.....	58
8. NĚKOLIK SLOV NA ZÁVĚR.....	60
9. POUŽITÁ LITERATURA.....	61

1. NĚKOLIK SLOV NA ÚVOD...

Čas od času se v souvislosti se spácháním nějakého závažného, zejména násilného, protiprávního činu mladým člověkem opět otevře diskuse o tom, jaký způsob by mohl být pro zacházení s dětskými nebo mladistvými delikventy nejefektivnější. Jak na ně působit? Měli bychom je spíše trestat nebo dohánět to, co bylo v jejich výchově opomenuto či zanedbáno? „Trestná činnost mladistvých pachatelů má svá specifika...“¹ Zákodárce tento názor sdílí, což vyjádřil přijetím zvláštního zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže – ZSVM). Zdůraznil tím, že je třeba zacházet s mladistvými jiným způsobem než s dospělými pachateli. K těmto odlišnostem se podrobněji dostaneme v jedné z následujících kapitol. Cílem této práce je zpracování problematiky ukládání sankcí za provinění mladistvým a zásad, které tento proces ovládají.

Pro mladistvé pachatele protiprávních činů je charakteristický jejich dosud neukončený vývoj, který v sobě obsahuje určitý potenciál změny, ať už k lepšímu nebo k horšímu. Tento názor uvádí ve svém příspěvku také A. Kozoň: „mladý člověk v adolescentním věku je ... přístupnější k trvalým změnám postojů ve své stavbě psychické struktury osobnosti“.² Dále cituje poznatek M. Karašinského a M. Buricové z jejich terapeutické praxe o tom, že „adolescence ve zvlášť senzitivní vývojové fázi nabízí vhodný okamžik pro korekci zvyků a jednání. Na základě realistického zvážení a následně cíleně vybraných terapeutických opatření se mohou do určité míry zdržet, případně upravit základní vývojové chyby.“³ Taková tvrzení vyznívají velmi optimisticky především v tom ohledu, že je podle nich možné na základě vhodně zvolené sankce ovlivnit vývoj mladistvého pachatele prosociálním směrem. Ze svých zkušeností a mně dostupné literatury jsem nabyla přesvědčení trochu skeptičtější, nicméně to nic nemění na tom, že zvolenou sankci považují pro další vývoj mladého pachatele za zásadní.

¹ Kovářová, D.: Trestná činnost dětí a mladistvých; Právo a rodina 2005, 11, str. 8

² Kozoň, A.: Prevencia kriminality a špecifické zaobchádzanie nielen pre adolescentov vo výkone trestu odňatia slobody; Kriminológia 2006, 2, str. 102

³ Karašinský, M., Buricová, M., 2005 via Kozoň, A.: Prevencia kriminality a špecifické zaobchádzanie nielen pre adolescentov vo výkone trestu odňatia slobody; Kriminológia 2006, 2, str. 105

2. VYMEZENÍ POJMŮ

2.1 Mladistvý

Podle čl. 32 odst. 1 Listiny základních práv a svobod požívají děti a mladiství zvláštní ochranu. „Je tomu tak proto, že dětství a dospívání představuje zvláštní, věkem ohraničenou životní fázi, jejíž specifika se projevují v oblasti psychologického, biosomatického i sociálního vývoje jedince.“¹ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je jedním z mnoha provedení tohoto ústavně zaručeného práva. A kdo je tedy považován za „mladistvého“? Mladistvým je ten, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok svého věku [§ 2 písm. d) ZSVM]. S tímto pojmem trestního práva je spojen počátek trestní odpovědnosti fyzické osoby za provinění, tj. označení pro trestný čin spáchaný mladistvým. Provinění je jeden z termínů, který byl zákonem o soudnictví ve věcech mládeže zaveden. Nejde o samostatnou kategorii deliktů. Jedná se „pouze o odlišné označení trestného činu spáchaného mladistvým, nikoli odlišnou konstrukci trestného činu.“²

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je vůči obecným, nejenom trestním, předpisům zákonem speciálním. Vyplývá to především z § 1 odst. 3 ZSVM, který stanoví, že pokud zákon nestanoví jinak, užije se na toho, kdo v době spáchání činu nepřekročil osmnáctý rok věku, obecných právních předpisů. Na základě tohoto ustanovení lze použít § 89 odst. 15 trestního zákona o tom, že pokud zákon spojuje s uplynutím určité doby nějaký účinek, nezapočítává se do ní den, kdy nastala událost určující její počátek. Trestní odpovědnost mladistvého tak začíná spácháním protiprávního činu v den, který následuje po dni patnáctých narozenin a končí v den dovršení osmnáctého roku života.

Rozlišování tohoto období má velký význam, protože „u mladistvých je zvláštním způsobem upravena jejich trestní odpovědnost i sankcionování a platí zvláštní pravidla pro trestní řízení ve věcech mladistvých.“³ V souvislosti s mladistvými se lze také setkat s pojmem „osoba či věk blízký věku mladistvých“, který je užíván především kriminologií a praxí. Podle § 33 písm. b) trestního zákona je považován za jednu z obecných polehčujících okolností při výměře trestu. „Z pohledu počítání času vyjadřuje relativně krátké období mezi osmnáctým a devatenáctým rokem života, ve kterém lze fakultativně, za určitých podmínek, uplatnit zvláštní způsob řízení proti mladistvému.“⁴ Soud může takové osobě uložit některé

¹ Fojtová, A.: Trestní odpovědnost mladistvých; Právo a rodina 2000, 7, str. 12

² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 100

³ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 7

⁴ Fojtová, A.: Co jsou děti z hlediska trestně právního?; Právo a rodina 2000, 5, str. 7

z výchovných opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§ 26 odst. 5 trestního zákona) a vyměřený trest se může pohybovat pod dolní hranicí trestní sazby (§ 40 odst. 5 trestního zákona).

Pojem mladistvý není identický s pojmem nezletilý užívaný v oboru občanského práva, a proto ani dřívější nabytí zletilosti před dovršením osmnáctého roku věku uzavřením manželství nemá z hlediska trestního práva žádný význam.

2.2 Sankce a ukládání sankcí

Nejprve si vymežíme, co je možné chápat pod pojmem „sankce“. Podle slovníku cizích slov jím lze rozumět mj. „ustanovení právní normy o následcích nesplnění povinnosti určené právní normou“.⁵ V trestním právu bývá tento pojem často užíván promiskue s pojmem „trest“, který je J. Jelínkem a kol. vymezen jako „zákonem stanovený právní následek za určité protiprávní jednání“.⁶ „V našem trestním právu je trest prostředkem státního donucení, který stát užívá k ochraně zájmů chráněných trestním zákonem, ochraně společnosti před trestnými činy a jejich pachateli. Na rozdíl od obecné úpravy pro dospělé pachatele ... se právní následky provinění mladistvých neoznačují jako trest, ale nazývají se opatřeními...“⁷ Je tím zdůrazněn odlišný přístup k mladistvým pachatelům a účelu jim ukládaných sankcí, ve kterém je upřednostňována především výchovná funkce a tendence k převýchově jedince. „Ve slovech „trestný čin“ a „trest“ je obsaženo společenské odsouzení člověka... Zákonodárce zdůrazňuje, že uloženým „opatřením“ se především zabraňuje budoucímu páchání trestných činů mladistvými pachateli. Aspekt odplaty společnosti za zlo spáchané mladistvým delikventem se zatlačuje do pozadí.“⁸ Podle důvodové zprávy k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže by měla mít opatření uplatňovaná u mladistvých pachatelů zpravidla smíšenou povahu, tzn. „zahrnovat prvky výchovné, léčebně-ochranné i takové, které zabezpečují ochranu sociálního okolí prostřednictvím kontroly, dohledu a výjimečně i izolace.“⁹

Pojďme se však ještě vrátit k významu sankce obecně. Na ten lze pohlížet z několika různých úhlů či hledisek. Z právního hlediska se jedná o nutnou reakci společnosti a státu na porušování zákonných norem a jeho schopnost vynucovat si jejich dodržování svěřenou

⁵ Petráčková, V., Kraus, J.: Akademický slovník cizích slov; Academia, Praha 2001, str. 677

⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 334

⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 336

⁸ Mašek, D.: Nová právní úprava trestního soudnictví pro mládež; Právo a rodina 2004, 4, str. 2

⁹ Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 – 2006, str. 40 – 41

mocí. Z psychologického hlediska může taková sankce přispívat k přijímání odpovědnosti mladistvým za své chování. Toto tvrzení je podporováno v literatuře často uváděnými názory, že je třeba, aby mladiství (ale platí to samozřejmě pro všechny pachatele) nenabýli dojmu, že jsou beztrestní a sankce je něco, co se jich netýká. Podobný efekt má v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže zdůrazněná zásada ochrany poškozeného, kterému by měla být nahrazena škoda způsobená protiprávním činem nebo by mu mělo být poskytnuto jiné přiměřené zadostiučinění. Je zřejmé, že uplatňování této zásady může mít na mladistvého pachatele silný výchovný vliv. Sankce může dále působit jako prostředek prevence kriminality, pokud však máme na mysli prevenci v širším slova smyslu. Často bývá zaměřena na zabránění konkrétnímu jedinci v pokračování v protiprávním jednání. Podle některých kriminologických teorií zabývajících se motivací a příčinami protiprávního jednání však může hrozba uložení sankce působit již před spácháním protiprávního činu tak, že v případě uvažování potenciálního pachatele o tom, zda se chovat nebo nechovat delikventně, může výrazně zatížit stranu možných nevýhod takového jednání. V této spojitosti trestněprávní nauka rozlišuje individuálněpreventivní a generálněpreventivní funkci trestněprávních sankcí. A takto bychom mohli v započaté úvaze pokračovat dál.

3. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA UKLÁDÁNÍ SANKCÍ MLADISTVÝM

3.1 Některé důvody pro samostatnou úpravu soudnictví ve věcech mládeže

Před přijetím zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže byla právní úprava trestní odpovědnosti a trestání mladistvých obsažena v jednom právním předpise spolu s trestním právem dospělých. Byla koncipována jako výjimka z obecné úpravy (ve formě samostatných oddílů), jako její „zjemnělá verze“. Tato koncepce však nebyla podle důvodové zprávy k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže pro současné poměry dostatečná. Především, takto pojatá úprava neumožňovala „ani náležité vymezení odlišné trestní odpovědnosti mladistvých ani formulaci základních zásad a postupů charakterizujících zvláštní řízení proti mladistvým pachatelům. Přitom právě věková specifika dospívajících vyžadují natolik odlišný přístup orgánů činných v trestním řízení, včetně maximálního využívání alternativ trestů odnětí svobody a v zásadě obligatorního zapojení probačních úředníků, že by odpovídající právní úpravu nebylo možné do obecných trestněprávních norem organicky začlenit. Proto zahraniční právní úpravy stejně jako doporučení Rady Evropy jednoznačně upřednostňují samostatnou právní úpravu trestního soudnictví pro mladistvé, která se tak vyhne nejen riziku nesystémového přístupu právní regulace této oblasti, ale i pokušení aplikovat na mladistvé ve větším rozsahu než je to nezbytně nutné normy trestního práva pro dospělé se všemi z toho vyplývajícími nežádoucími důsledky, zejména pak zbytečné stigmatizace.“¹

Z pohledu této práce je především zajímavé zhodnocení sankční politiky předchozí úpravy, které bylo provedeno na základě oficiálních statistických údajů. Podle uvedené důvodové zprávy bylo soudy nejčastěji užíváno podmíněné odsouzení (v průběhu devadesátých let každoročně ve více než v 70 % případů). Až na výjimky se jednalo o tzv. prosté podmíněné odsouzení bez uložení případných přiměřených omezení. „Zákonem předpokládaná kontrola chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného odsouzení byla zpravidla prováděna jen zcela formálně.“² Dále nebyla podle důvodové zprávy soudy náležitě využívána možnost kombinovat podmíněné odsouzení s dohledem. Oproti tomu, ve srovnání s osmdesátými lety došlo k výraznému posunu trestní politiky ve prospěch sankcí

¹ Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 – 2006, str. 40 – 41

² Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 – 2006, str. 42

nespojených s odnětím svobody – nepodmíněný trest odnětí svobody byl ukládán každoročně 11 – 14 % odsouzených mladistvých. Relativně často byla volena možnost upustit od potrestání. Zbývající sankce (zejména peněžité trest a trest obecně prospěšných prací), které však bylo možné ukládat až od 1.1.1998, se na celkové skladbě ukládaných sankcí významně nepodílely. Řečené lze shrnout „v konstatování, že v průběhu devadesátých let došlo v oblasti sankční politiky uplatňované vůči mladistvým k posunu ve prospěch opatření nespojených s odnětím svobody. Význam této bezesporu pozitivní změny je však oslaben skutečností, že vzhledem k dosud omezeným možnostem trestním právem upraveného, individualizovaného výchovného působení na svobodě se s mladistvými, poté co byli podmíněně odsouzeni, resp. u nich bylo upuštěno od potrestání, „nic nedělo“. Recidiva pak mohla být u těchto mladistvých naprosto logickým důsledkem absence jakéhokoliv výchovného vedení, tj. kontroly, dohledu a pomoci po vynesení odsuzujícího rozsudku.“³ Samostatný zákon je považován za východisko, které může přispět k dalším pozitivním změnám v této oblasti a větší efektivitě při ukládání sankcí mladistvým pachatelům.

3.2 Obecná charakteristika zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže

Od 1. ledna 2004 nabyl účinnosti zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, který podle § 1 odst. 1 upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně, opatření ukládaná za takové protiprávní činy, postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže (mladistvých a dětí mladších 15 let). Svou povahou je ve vztahu k obecným trestněprávním předpisům (trestnímu zákonu a trestnímu řádu) speciálním zákonem, a proto neobsahuje veškerou úpravu, ale jen ta ustanovení, která se od obecných, nejenom trestních, předpisů liší. Vzhledem k tomu, že upravuje jak hmotněprávní tak procesněprávní aspekty soudnictví ve věcech mládeže, lze jej považovat za zákon komplexní povahy. Podle Válkové je možné o českém modelu soudnictví ve věcech mládeže říci, že, vzhledem k respektování relevantních mezinárodních dokumentů a promítnutí poznatků získaných kriminologickými a psychologickými výzkumy do svých ustanovení, by měl být vedle rakouského a švýcarského modelu pro ostatní evropské země inspirací a příkladem.⁴

³ Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 – 2006, str. 42

⁴ Válková, H.: Odpovědnost za mládež – zajištění kvality a perspektiv soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2004, 12, str. 340

Hlavní účel zákona lze podle Maška spatřovat v tom, že klade důraz na převýchovu mladých delikventů, a tím i na prevenci dalšího páchání trestné činnosti z jejich strany. Podle něj se v mladém věku rozhoduje o případné kriminální budoucnosti mládeže. „Mladiství pachatelé trestné činnosti (provinění) jsou výchovou ovlivnitelní mnohem více než dospělí.“⁵ Zákon sám v ustanovení § 1 odst. 2 stanoví, že jeho účelem je ukládání takových opatření, která účinně přispějí k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu mladistvý (či dítě mladší patnácti let) zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem.

Nový zákon přinesl v oblasti trestního práva mladistvých řadu více či méně závažných změn. Mám v úmyslu zmínit se pouze o některých z nich. Jednak je používána nová terminologie – místo trestného činu spáchaného mladistvým je používán pojem „provinění“ nebo místo trestu či sankce pojem „opatření“. Zákonodárce tak chtěl zdůraznit spíše výchovnou stránku reakce na protiprávní jednání a upozadit pojetí trestu jako odplaty za spáchaní trestného činu. Jak již bylo řečeno, trest s sebou dále nese určitý stigmatizační potenciál.

Velmi významnou novinkou tohoto zákona je ustanovení § 5 odst. 1 ZSVM, kde se stanoví, že mladistvý, který v době spáchaní činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Jedná se o průlom do pojetí tzv. absolutní trestní odpovědnosti, pro kterou je charakteristické spojování počátku trestní odpovědnosti s dovršením určitého věku. Zde je použita koncepce tzv. relativní či podmíněné trestní odpovědnosti, kdy je pro vznik trestní odpovědnosti nutný nejen dostatečný věk, ale také je zohledněna zralost (rozumová a mravní vyspělost) jedince v době spáchaní protiprávního činu. Podle tohoto pojetí by si mladistvý měl být „vzhledem ke stupni svého vývoje schopen uvědomit, že „dělá něco špatného“, co hrubě odporuje normám společnosti, ve které žije, nebo by měl být schopen odpovídajícím způsobem usměrnit svoje chování. Proto nebude zpravidla obtížné posoudit případy, kdy došlo ke spáchaní závažných kriminálních deliktů (např. vraždy, znásilnění, loupeže) nebo klasických trestných jednání (např. krádeže, podvody, vydírání), kdy si mladistvý zpravidla musel být vědom toho, že jedná v rozporu se zákonem. Obtížnější může být posouzení jednání (např. drobných případů neoprávněného užívání cizí věci, omezování osobní svobody, výtržnictví, apod.), které sice překročilo meze

⁵ Mašek, D.: Nová právní úprava trestního soudnictví pro mládež; Právo a rodina 2004, 4, str. 1

stanovené trestním zákonem, avšak ne vždy musí být mladistvému vzhledem k stupni jeho duševní zralosti jasné, že tyto hranice svým jednáním již překročil.⁶ Jen na okraj bych chtěla zmínit, že v této souvislosti probíhá mezi odbornou veřejností diskuse o tom, zda je požadavek rozumové a mravní vyspělosti samostatným znakem trestného činu mladistvého pachatele, který stojí vedle (mimo) dalších obecných znaků (věku a přičetnosti), nebo zda se jedná o jiný druh nepřičetnosti. Každé stanovisko má na svoji obhajobu řadu argumentů. Vzhledem k zaměření této práce pouze odkazuji na podrobnější literaturu.⁷

V zákoně o soudnictví ve věcech mládeže je dále více promítnuta koncepce tzv. restorativní (či v překladu obnovující) justice oproti tradičnímu modelu retributivní (neboli odplatné či trestající) justice. Ve stručnosti lze říci, že toto nové pojetí přistupuje k provinění zcela odlišně a vidí v něm především poškození jedné osoby jinou, nikoli útok na stát (či poškození veřejných zájmů). „V trestním procesu ... počítá s aktivní rolí obviněného, ale také s individuálním zohledněním zájmů a potřeb oběti provinění a dalších dotčených subjektů, přičemž klade důraz na odstranění konfliktu mezi nimi, což je samozřejmě i v širším veřejném zájmu. Koncepce restorativní justice je tedy chápána jako úsilí po obnovení proviněním narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů.“⁸ Jedním z projevů této koncepce je zásada uspokojení zájmů poškozeného zakotvená v § 3 odst. 7 ZSVM.

Jednu z nejdůležitějších změn představuje vytvoření specializovaných soudů pro mládež [§ 2 písm. g) a § 4 ZSVM]. S tím souvisí požadavek, podle kterého policie, soudci, státní zástupci i úředníci probační a mediační služby musí mít zvláštní odbornou způsobilost pro zacházení s mládeží (§ 3 odst. 8 ZSVM). Ve stejném duchu působí i změna místní příslušnosti soudu pro řízení ve věcech mladistvých. Podle ustanovení § 37 odst. 1 ZSVM řízení koná soud pro mládež, v jehož obvodu mladistvý bydlí, a nemá-li stálé bydliště, soud, v jehož obvodu se zdržuje nebo pracuje. „Tím je zajištěno, že soud pro mládež může na téhož mladistvého působit vhodnými opatřeními, která mohou adekvátně reagovat na jeho delikventní chování i rozumový a mravní vývoj.“⁹ Smyslem této výjimky z obecného

⁶ Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 – 2006, str. 49

⁷ Srovnej především: Jelínek, J.: K trestní odpovědnosti mladistvých; *Kriminální listy* 2005, 2, str. 125 – 132; Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část.*; Linde, Praha 2005; Šámal, P., Váilková, H., Sotolář, A., Hrušková, M.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*; C.H.Beck, Praha 2004; Zuzulová, J., Růžička, M.: *Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. 1. část*; Státní zastupitelství 2005, 7-8, str. 6 – 15

⁸ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*; C.H. Beck, Praha 2000, str. 9

⁹ Šámal, P.: *K soudnictví ve věcech mládeže*; *Trestněprávní revue* 2003, 9, str. 282

pravidla místní příslušnosti podle místa spáchání činu je to, aby jeden soud vedl veškerou trestní agendu po celou dobu dospívání mladistvého.

V novém zákoně je též upravena zásada ochrany soukromí mladistvého (§ 3 odst. 5 ZSVM), podle níž je všem zainteresovaným osobám uložena povinnost mlčenlivosti „o všech informacích, v nichž je obsaženo jméno a příjmení mladistvého, resp. o takových informacích, které by mohly mladistvého identifikovat.“¹⁰

Myslím si, že je významná i úprava zacházení s dítětem, které v době spáchání činu nedovršilo patnáctý rok svého věku a není proto podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§ 89 odst. 1 ZSVM) a trestního zákona (§ 11) trestně odpovědné. Lze mu však uložit opatření potřebná k jeho nápravě, výchově i ochraně ve zvláštním občanskoprávním řízení. Podle mého názoru je velmi vhodné reagovat na co nejranější známky budoucí potenciální kriminální „kariéry“, protože adekvátní reakce může mít na další rozvoj takového dítěte velký pozitivní vliv. Podobný názor vyjadřují také Válková a Sotolář ve svém příspěvku o kriminálním chování dětí mladších patnácti let: „...je třeba v jejich zájmu i v zájmu společnosti vhodně – sice mimotrestními, ale již speciálně na prevenci kriminality zacílenými opatřeními – zareagovat mnohem dříve.“¹¹

Velké změny doznala také úprava sankcionování mladistvých. To ale bude předmětem celé zbývající části této práce.

3.3 Zásady uplatňované při ukládání sankcí mladistvým

Ukládání sankcí mladistvým, tj. výběr druhu opatření a jeho případné výměry, je ovládáno jednak obecnými pravidly, která se uplatňují také při trestání dospělých pachatelů, a jednak několika specifickými zásadami, které jsou charakteristické pro sankcionování mladistvých. Předně je třeba mít na zřeteli, že uložení opatření musí odpovídat jeho účelu, který je upraven v § 9 odst. 1 ZSVM.

Základním východiskem při ukládání opatření je princip zákonnosti, jehož základem je respektování ustanovení o účelu opatření, stanovení příslušného druhu opatření a vyměrování případné výše opatření. Těmito ustanoveními je vymezena zákonná diferenciacie jednotlivých opatření. Ve vymezeném rámci musí soud pro mládež přistoupit k uložení takového opatření, které bude odpovídat všem zvláštnostem případu, poměrům pachatele a možnostem jeho nápravy. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže je založen na zásadě

¹⁰ Kovářová, D.: Trestná činnost dětí a mladistvých; Právo a rodina 2005, 11, str. 9

¹¹ Válková, H., Sotolář, A.: Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2004, 7, str. 197

poznání mladistvého. Podle ustanovení § 3 odst. 3 ZSVM musí opatření přihlížet k osobnosti pachatele, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti (jeho zralosti), zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům, a musí být přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu. Pro umožnění tohoto důkladného seznámení se s konkrétním případem zákon o soudnictví ve věcech mládeže zavádí „povinnost široké spolupráce orgánů činných podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a úředníků Probační a mediační služby s příslušným orgánem sociálně-právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů, vzdělávacími institucemi apod.“¹² Je třeba se zvláštní pečlivostí zjišťovat příčiny provinění, či objasnit chování mladistvého před a po spáchání provinění. Vše, co bylo řečeno v tomto odstavci, je nutnou podmínkou pro uložení co nejvíce individualizované sankce, která je předpokladem pro kvalitní výchovné působení na mladistvého.

Další zásadou, která ovládá proces ukládání opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, je zásada pomocné role trestní represe. Je vyjádřena v ustanovení § 3 odst. 2 ZSVM, kde je stanoveno, že trestní opatření lze použít pouze tehdy, jestliže zvláštní způsoby řízení a opatření, zejména obnovující narušené sociální vztahy a přispívající k předcházení protiprávním činům, by zřejmě nevedly k dosažení účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Podle různých autorů je v tomto zákoně uvedená zásada oproti dosavadní právní úpravě velmi prohloubena.

V souvislosti se sankcionováním mladistvých je velmi významná zásada uspokojení zájmů poškozeného, kterou upravuje § 3 odst. 7 ZSVM. Podle tohoto ustanovení musí řízení podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění. Tato zásada má velký výchovný potenciál a je podle mého názoru způsobila působit na mladistvého pozitivním směrem. Souvisí s širokým uplatňováním odklonů od trestního stíhání ve věcech mladistvých, které často závisí právě na tom, jestli mladistvý podniká dostatečné kroky k náhradě škody.

S poslední větou předchozího odstavce velmi souvisí následující tvrzení D. Kovářové o tom, že „přístup mladého pachatele k vlastnímu jednání zásadním způsobem ovlivňuje ukládané opatření.“¹³ Podle jejího názoru je uložení opatření podmíněno tím, že jedním ze základních cílů zákona o soudnictví ve věcech mládeže je dosažení takového vnitřního stavu pachatele, prostřednictvím kterého by se na své jednání mohl dívat kriticky, snažil se napravit důsledky svého protiprávního jednání a vyvaroval se závadového chování v budoucím životě.

¹² Kovářová, D.: Nad zákonem o soudnictví ve věcech mládeže z pohledu praxe; Právo a rodina 2004, 9, str. 3

¹³ Kovářová, D.: Nad zákonem o soudnictví ve věcech mládeže z pohledu praxe; Právo a rodina 2004, 9, str. 5

4. HISTORICKÝ KONTEXT SANKCIONOVÁNÍ MLADISTVÝCH

4.1 Historický vývoj českého trestního zákonodárství nad mládeží do roku 1931

„Až zhruba do druhé poloviny 19.století nebylo dětství a dospívání ve vztahu k trestněprávním důsledkům spáchaných deliktů chápáno jako zvláštní, časově ohraničené období nedospělosti. To se projevovalo zejména absencí speciálních trestněprávních úprav, které by se týkaly mládeže.“¹

Středověké právo na našem území bylo velmi roztržité. Je proto velmi obtížné určit převládající charakter obyčejů a norem, které upravovaly oblast trestání mladistvých provinilců. V této době byly rozlišovány zpravidla dva věkové stupně – nedospělost a dospělost. Neexistoval však jednotný způsob určování této hranice a z hlediska trestněprávní odpovědnosti nebyla tato otázka výslovně řešena. Věk pachatele zpravidla sloužil jako určitá polehčující okolnost, nicméně v praxi byly případy nedospělých pachatelů posuzovány velmi nejednotně.

„Kodifikace v oboru trestního práva se českým zemím dostalo až přijetím hrdelního řádu císaře Josefa I. v roce 1707 (Josephina), který vycházel z hrdelního řádu císaře Karla V. z roku 1532 (Carolina).“² Josephina považovala nízký věk pachatele za jednu z polehčujících okolností – stanovila, že „pachatel je mladý a proto rozumu nedostatečného, když chlapec ještě nedosáhl věku 18 a dívka 15 let.“³ Velmi významný je v této oblasti hrdelní řád císařovny Marie Terezie (Theresiana) z roku 1768, který obsahuje relativně detailní úpravu týkající se nedospělých pachatelů. „Mladý věk do 16 let určuje jako okolnost zmírňující trest a zároveň ... poprvé kategorizuje pachatele podle věku pro účely jejich trestní odpovědnosti:

- děti do 7 let nejsou trestně odpovědné vůbec,
- nedospělci do 14 let mají sníženou trestní odpovědnost,
- mladiství do 16 let jsou již plně trestně odpovědní.

Hranice mezi dětmi a nedospělci je plynulá, trestní odpovědnost se určuje podle toho, zda je provinilec bližší sedmému nebo čtrnáctému roku.“⁴ Pachatelé, kteří se blížili sedmému roku věku, mohli být potrestáni pouze rodiči či ve škole. Soud mohl do této situace vstoupit pouze v případě, že se takové dítě dopustilo činu vědomě, „zlovolně“. Věková kategorie blížící se

¹ Ulvrová, P.: Historický exkurz aneb Děťství a dospívání v trestněprávních normách; Právo a rodina 2001, 9, str. 17

² Válková, H., Dänkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě; Leges, Praha 1992, str. 16

³ Ulvrová, P.: Historický exkurz aneb Děťství a dospívání v trestněprávních normách; Právo a rodina 2001, 9, str. 17

⁴ Válková, H., Dänkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě; Leges, Praha 1992, str. 16

čtrnáctému roku věku již trestní odpovědnost nabyla, ale byl pro ni zpravidla vyloučen trest smrti. Pro mladistvé do šestnácti let platila stejná úprava jako pro ty, co byli plně trestně odpovědní, ale pro případ, že by u nich existovala naděje na zlepšení a nápravu, mohl být uložený trest zmírněn. Pokud bychom měli tuto úpravu hodnotit, lze konstatovat, že v této oblasti znamenala zřejmý pokrok a ve srovnání s ostatními ustanoveními Theresiany byla velmi liberální.

Úprava trestní odpovědnosti dětí a mladistvých se stala součástí i dalších trestních zákoníků. „Ve Všeobecném zákoníku o zločinech a jejich trestání vydaném císařem Josefem II. z roku 1787 byla úplně vyloučena odpovědnost v dětském věku, to je před dovršením 12 let, ... a v trestním zákoně z roku 1803 je poprvé jako polehčující okolnost uvedeno mládí pachatele ve věku do 20 let. ... Tento proces pokračoval i v posledním trestním kodexu z roku 1852 platném na území českých zemí před přijetím zákona o trestním soudnictví nad mládeží v roce 1931.“⁵ Ten dělil mládí z hlediska trestní odpovědnosti na:

- období úplného vyloučení trestní odpovědnosti (dětský věk) do dovršení 10. roku,
- období zmenšené trestní odpovědnosti (věk nedospělý) od 10. do dovršení 14. roku
- období mírnějšího trestání (věk mladistvý) od 14. do dovršení 20. roku.

Období zmenšené trestní odpovědnosti znamenalo vyloučení trestní odpovědnosti za přečiny a přestupky a její vyvození pouze ze spáchání zločinu. Výkon trestu odnětí svobody byl oddělen od výkonu trestu odnětí svobody u dospělých pachatelů. Po dovršení 14. roku věku byla páčáním protiprávní činnosti založena plná trestní odpovědnost a věk ovlivňoval pouze druh a výměru trestu.

Na přelomu 19. a 20. století začala být stávající úprava v souvislosti se změnou nazírání na problematiku delikventní mládeže kritizována a byla snaha vytvořit samostatný zákon o zacházení s mladistvými. Připravený návrh se však již do rozpadu Rakouska-Uherska nepodařilo přijmout a další snaha mohla pokračovat až po vytvoření samostatné Československé republiky, kde byla dosavadní právní úprava přejata. Již v roce 1922 byl připraven první návrh samostatného zákona, který obsahoval trestní právo nad mládeží, ale Parlamentu byla předložena až druhá verze z roku 1930, která byla následně 11. 3. 1931 přijata.

⁵ Válková, H., Důnkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě; Leges, Praha 1992, str. 17

4.2 Československý zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931

Tomuto zákonu jsem vyčlenila samostatnou kapitolu zcela záměrně, a to z několika důvodů. Jednak byl do přijetí zákona o soudnictví ve věcech mládeže jedinou samostatnou úpravou týkající se soudnictví ve věcech mládeže na našem území a jednak se pro současnou právní úpravu stal významným modelem a vzorem.

Pojetí a názor, ze kterého československý zákonodárce vycházel při zpracování zákona o trestním soudnictví nad mládeží ze dne 3.11. 1931 č. 48 lze nejlépe přiblížit slovy důvodové zprávy: „zločinnosti mládeže nestačí čelit trestem, nýbrž je zapotřebí zjišťovati a potíratí ono skryté zlo, z něhož trestný čin vytryskl. Toto zlo, zaviněné často hlubšími individuálními i sociálními příčinami, ležícími i mimo osobu pachatelovu, bývá někdy větší, než jak by se dalo souditi z trestného činu, a stává se zhusta pramenem zločinnosti ve věku dospělém. Čeliti tomuto zlu zavčas a to nejen trestem, který je tu často prostředkem neúčinným, nespravedlivým, ba i nebezpečným, nýbrž i opatřeními výchovnými, směřujícími hlavně k mravní záchraně a k polepšení mladistvého, je tu příkazem humanity a rozumné kriminální politiky. ... Vůdčí zásadou trestního práva mládeže musí naopak býti: co nejméně trestati, co nejvíce vychovávatí a je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávatí a polepšovati. To však vyžaduje, aby trestné činy spáchané ve věku mladistvém byly posuzovány, hledíc k nedokonanému vývoji mladistvého a k jejich příčinám, mírněji a odchylně od trestných činů osob dospělých, a aby také trestní řízení bylo přizpůsobeno věku mladistvého provinilce.“⁶

Zákon č. 48/1931 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží byl ve své době považován za progresivní a zdařilý. Jak je vidět z předchozího odstavce, poměrně jednoznačně formuloval výchovné principy při zacházení s delikventní mládeží. Obsahoval ustanovení trestního práva hmotného i procesního.

Hranice trestní odpovědnosti byla stanovena na dovršení čtrnácti let. Osoba, která tohoto věku v době spáchání činu nedosáhla, byla označovaná za nedospělou a bylo možné jí ukládat jen výchovná nebo léčebná opatření rozhodnutím poručenského soudu (§ 1). Zároveň bylo možné udělit napomenutí osobám, které se o nedospělého měly starat (§ 1 odst. 4). V této souvislosti je upravena ještě věková hranice dvanáct až čtrnáct let. Pokud se takový nedospělý dopustil činu, na který zákon stanovil trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, nařídil poručenský soud obligatorně ochrannou výchovu ve výchovně nebo umístění v léčebném ústavu (§ 1 odst. 3). Osoby, které dovršily v době spáchání činu čtrnáctý, ale nedokonalý osmnáctý rok věku, byly nazývány „mladiství“. Podle § 2 odst. 1 byli trestně

⁶ Mířička, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží; Československý kompas, Praha 1932, str. 1 - 5

odpovědní podle trestních zákonů, pokud zákon o soudnictví nad mládeží nestanovil jinak. V tomto ustanovení byla zakotvena zásada, že zákon o trestním soudnictví nad mládeží byl speciálním oproti obecným trestním zákonům. Podobně jako ve stávající právní úpravě, byla zde také zakotvena koncepce tzv. relativní trestní odpovědnosti. Mladistvý, který nemohl pro značnou zaostalost v době činu rozpoznati jeho bezprávnost nebo řídit své jednání podle správného rozpoznání, nebyl trestně odpovědný (§ 2 odst. 2). „Zaostalým je mladistvý, který nedosáhl takového stupně vývoje po stránce intelektuální (schopnost rozpoznávací) nebo po stránce mravní (schopnost určovací), jaké zpravidla dosahují jeho normální vrstevníci.“⁷

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží rozlišuje různé právní následky protiprávního jednání nedospělých a mladistvých pachatelů. Jedná se jednak o léčebná nebo výchovná opatření, která mohl poručenský soud jako speciální soud pro mládež uložit za splnění stanovených podmínek nedospělému i mladistvému, když byl mladistvý zproštěn, trestní řízení bylo zastaveno či od trestního stíhání bylo upuštěno. Jinak je soud uložil z jakéhokoli podnětu, pokud byl přesvědčen, že je ho ve prospěch ohroženého mladistvého třeba.

Tento zákon také poprvé upravit otázku ochranných opatření, která byla pojata jako soubor prostředků k nápravě mladistvého, jenž spáchal trestný čin (podle § 3 odst. 1 provinění). Existovaly tři stupně ochranných opatření: ochranný dozor, ochranná výchova rodinná a ochranná výchova ústavní. Soud je mohl uložit ve všech případech při odsuzujícím výroku, ve které měl možnost upustit od potrestání, nebo uložit podmíněný či nepodmíněný trest (§ 5 odst. 1).

Dalším právním následkem protiprávního jednání mladých pachatelů bylo uložení trestu. Soud měl podle § 5 odst. 3 při rozhodování o trestu uvážit zejména povahu činu, okolnosti, za kterých byl spáchán, pohnutky, které mladistvého k činu vedly, dále poměry, ve kterých vyrostl a byl vychován, dosavadní způsob jeho života, jeho povahu i věk i stupeň jeho rozumové vyspělosti a mravní zkaženosti. „U mladistvých osob bylo myslitelné pouze uložení trestu zavření a trestu peněžitého.“⁸ Trest zavření vystupoval na místo trestu smrti nebo trestu na svobodě a mladistvému se ukládal bez jakéhokoliv zstřžení. Horní a dolní hranice trestní sazby se snižovaly na polovinu s tím, že horní hranice nesměla překročit 5 let a dolní hranice jeden rok. V případě, že se mladistvý dopustil trestného činu, na který byl trestními zákony stanoven trest smrti nebo doživotní ztráty svobody, uložil se mu trest zavření mezi jedním až deseti lety. Pokud byl však pachatel v době činu starší 16-ti let, trestní sazba trestu zavření se zvyšovala na dva až pět let. V obou případech nebylo přípustné uložit trest zavření kratší než

⁷ Mířička, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží; Československý kompas, Praha 1932, str. 12

⁸ Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží; Masarykova univerzita, Brno 1997, str. 50

jeho uvedené dolní hranice. Zákon také obsahoval podrobnou a propracovanou úpravu výkonu tohoto druhu trestu. Dalším možným trestem byl trest peněžítý, jehož horní hranice byla snížena na polovinu a dolní hranice byla oproti úpravě v trestním zákoně zrušena (§ 9 odst. 1). V případě nedobytnosti uloženého trestu, nebylo možné uložit náhradní trest odnětí svobody. Soud v takovém případě nařídil některé z následujících opatření – přenechání potrestání mladistvého rodině nebo škole či nařízení, aby byl mladistvý střežen a přiměřeně zaměstnán po dobu tří až šesti hodin v příhodné místnosti mimo věznici. Zákon ještě v § 10 vyloučil využití dalších následků podle trestního zákona a pouze vyslovil možnost za splnění stanovených podmínek vypovědět nebo vyhostit mladistvého cizince z celé republiky.

4.3 Vývoj trestního zákonodárství nad mládeží od roku 1950

Zákon o trestním soudnictví nad mládeží z roku 1931 byl bez náhrady zrušen zákonem č. 86 v roce 1950 a trestněprávní úprava týkající se problematiky mladistvých byla včleněna zpět do obecných trestněprávních předpisů. „Trestní zákon z roku 1950 se vypořádal s problematikou mladistvých v osmi ustanoveních.“⁹ Obsahoval ještě úpravu možnosti upustit od potrestání či zastavení trestního stíhání. Se zrušením zákona souviselo i zrušení specializovaných soudů pro mládež a dalších institucí, které se prací s mládeží zabývaly (např. úřadovny pro soudní péči o mládež). „K upřesnění a rozšíření úpravy trestního stíhání mladistvých došlo zákonem č. 140/1961 Sb. ...“¹⁰ V 80. letech a hlavně po roce 1989 se začaly objevovat snahy po širším zavádění jednak alternativních trestů k trestu odnětí svobody a jednak vůbec alternativ k potrestání. Některé možnosti původně použitelné pouze pro mladistvé, byly rozšířeny i na dospělé pachatele.

„Od roku 1950 až do přijetí zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže nebylo možno hovořit o samostatném systému justice nad mládeží v naší republice. Myšlenka obnovení samostatného trestního systému nad mládeží byla znovu nastolena již v roce 1992 v rámci zahájení přípravných prací na celkové rekodifikaci trestního práva. Avšak tehdejší situace ... myšlenka samostatného systému justice nad mládeží nebyla příliš nakloněna.“¹¹ Převážil názor, že postupná novelizace příslušných ustanovení v obecných trestních kodexech, týkajících se mladistvých, bude dostačující. Koncepce trestní politiky vůči mládeži byla až do roku 1996 zaměřena na určení dolní hranice trestní odpovědnosti mladistvého. Zřetelný obrat nastal na počátku roku 1997, který vyústil přijetím zákona č. 218/2003 Sb.

⁹ Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží; Masarykova univerzita, Brno 1997, str. 78

¹⁰ Zborník, F., Kotulan, P., Rozum, J.: Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a zahraničí; IKSP, Praha 1996, str. 28

¹¹ Schelleová, L.: Právní postavení mladistvých; Eurolex Bohemia, Praha 2004, str. 40 - 42

5. ZAMYŠLENÍ NAD ÚČELEM SANKCÍ A JEJICH EFEKTIVNOSTÍ, ODLIŠNOSTI A SPECIFIKA U MLADISTVÝCH

„Úvahy o účelu, smyslu, oprávněnosti, důvodu a původu trestu provázejí lidstvo již od starověku a zabývá se jimi celá řada vědních disciplín – filosofie, etika, teologie, právní teorie, trestněprávní věda, kriminologie, sociologie, psychologie a samozřejmě penologie.“¹ Myslím si, že je na místě i v rámci této práce zařadit kapitolu o této problematice, a zamyslet se tak nad samotným účelem ukládaných sankcí, ke kterým se v následujících kapitolách podrobněji dostaneme. Nemám v úmyslu rozepisovat se o různých teoriích a přístupech, které lze v průběhu vývoje společnosti nalézt. V případě většího zájmu proto odkazuji na podrobnější literaturu.²

5.1 Účel ukládaných sankcí

Pod účelem sankce lze rozumět „praktické, jasně pojmenovatelné cíle, které má trest plnit.“³ V této oblasti se běžně rozlišuje mezi teoriemi absolutními, relativními a smíšenými. „Jako teorie absolutní jsou označovány takové, které nespojují s ukládáním trestu žádné další úkoly, takže trest má účel sám v sobě, jako spravedlivá odplata.“⁴ Je však třeba říci, že v čisté podobě jsou tyto teorie uznávány pouze velmi malou částí odborníků. Rozšířenější jsou teorie relativní, které s trestem či sankcí určité cíle užitečné pro společnost spojují a samotný trestný čin je pro ně sekundární. Jakýmsi průnikem výše zmíněných teorií jsou teorie smíšené.

Podle Solnaře či podobně také Lata je „vrcholným účelem trestu ochrana společnosti.“⁵ Tento nejjobecnější účel v sobě zahrnuje celou řadu prvků, stránek – vzhledem k pachateli, společnosti a poškozenému. Co se pachatele trestného činu týče, je pro společnost důležité, aby nebyl dále nebezpečný. Lze toho dosáhnout několika různě účinnými metodami. „Jednak bezprostřední represí, tím, že pachatele fakticky omezíme v možnostech páchat trestnou činnost. Můžeme podstatně omezit svobodu jeho pohybu (uvězněním, vyhoštěním), znemožníme mu vykonávat povolání, při kterém se trestných činů dopouštěl, odebereme mu věc, kterou k páchání trestné činnosti používal, atd. Tuto represí lze ovšem vykonávat jen omezenou dobu (během výkonu trestu) a sama nezmění vnitřní postoj pachatele k trestné

¹ Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (1.část); Trestní právo 2001, 2, str. 22

² Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (1.část – 4. část); Trestní právo 2001, 2 – 5 a zde uvedená literatura

³ Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (1.část); Trestní právo 2001, 2, str. 23

⁴ Solnař, V.: Tresty a ochranná opatření; Academia, Praha 1979, str. 17

⁵ Solnař, V.: Tresty a ochranná opatření; Academia, Praha 1979, str. 24

činnosti. Navíc účinnost této represe je jen omezená, zabránit zcela páchání trestné činnosti lze jen popravou pachatele.“⁶ Trest může mít také odstrašující funkci, která může v pachateli vyvolávat dojem, že se trestná činnost nevyplácí. Tak to ale může fungovat pouze do té doby, než získá přesvědčení, že nemůže být odhalen. Nejeftektivnějším způsobem jak na pachatele působit je jej napravit či resocializovat, působit na jeho změnu v prosociálním směru. „Převýchova pachatele je ovšem mnohdy téměř nedosažitelná, je těžké se pokoušet měnit dospělou osobu. Záleží přirozeně i na tom, o jak závažný trestný čin jde a jaká je míra pachatelova narušení.“⁷

Uložený trest má také účinek na společnost. V této souvislosti se mluví o tzv. generální prevenci. Trest potvrzuje význam hodnot chráněných trestním právem, upevňuje vědomí existence závazného společenského řádu a částečně se podílí i na jeho formování. „Je-li postoj veřejnosti k trestnému činu totožný nebo podobný jako postoj zákonodárce, výrazně tato skutečnost umocňuje kladný účinek trestu a naopak. ... Ukládání trestů má také odradit od páchání trestných činů osoby doposud bezúhonné, které ovšem mají asociální tendence, jež mohou ke zločinu vést. Je jim třeba ukázat, že páchání zločinů je nevýhodné...“⁸ V této souvislosti lze rozlišovat mezi pozitivní (posilování právního vědomí apod.) a negativní (odrazení potenciálních pachatelů) generální prevencí.

Trest s ohledem na poškozeného plní dvě funkce. „Jednak dává poškozenému (příp. jeho blízkým) pocit morálního zadostiučinění a nahrazuje tak pomstu, které se musel vzdát. Toto hledisko však nesmí být zřetelem, ke kterému lze při ukládání trestu samostatně přihlížet. O to více by však měla být součástí uloženého trestu druhá funkce – maximální možná náhrada škody poškozeného.“⁹

Vše, co zde bylo dosud řečeno, je v podstatě shrnuto v § 23 trestního zákona, které je subsidiárním ustanovením ve vztahu k účelu opatření ukládaných mladistvým. Zákonodárce shrnul, že účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páchání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.

⁶ Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (4.část); Trestní právo 2001, 5, str. 13

⁷ Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (4.část); Trestní právo 2001, 5, str. 13

⁸ Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (4.část); Trestní právo 2001, 5, str. 13 – 14

⁹ Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (4.část); Trestní právo 2001, 5, str. 14

5.2 Odlišnosti ve vnímání účelu sankcí u mladistvých

Již několikrát jsem se v průběhu této práce zmínila o tom, že jak kriminalita páchaná mladistvými, tak jejich sankcionování má svá specifika. Této oblasti je věnována velká pozornost a není to často diskutovaný problém jen v České republice, ale je to problém nadnárodní. Stále se zvažují příčiny takového chování. Na základě toho se vyprofilovaly dva přístupy – deterministický a indeterministický. Podobně lze u mladistvým mluvit o modelu ochrany, který vnímá kriminalitu mládeže jako nedostatky v socializaci jedince, a úkolem justice je poskytovat prostředky, které by tyto nedostatky „napravily“. Druhým modelem je model zadržení, podle kterého je třeba vnímat mladistvého jako rebela, který se sám rozhodl pro kriminální jednání a je třeba jej v jeho konání zastavit a držet do doby než se nezmění.

Přístup, který je uplatňován v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, je spíše modelem ochrany, což je zřejmé již ze samotného vymezení účelu opatření, která jsou mladistvým ukládána. Jejich účelem je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jeho dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchání provinění (§ 9 odst. 1 ZSVM). Uvedenému účelu opatření odpovídají základní kritéria zohledňovaná při ukládání příslušného opatření. Podle § 3 odst. 3 ZSVM mezi ně patří výchovné možnosti a možnosti nápravy pachatele, jeho poměry a až poté se bere v úvahu povaha a stupeň nebezpečnosti spáchaného činu. Tím, že je takto kladen důraz na poznání mladistvého, jeho osobnosti a poměrů, je položen základ pro důslednou individualizaci reakce na protiprávní čin. „Z povahy opatření je zřejmý jejich cíl – efektivně začlenit mladistvého do společnosti. Zákon tak ve srovnání s cílem trestání u dospělých výrazně preferuje individuálně preventivní účel.“¹⁰

Do jaké míry ale existuje možnost, že uloženými opatřeními zabráníme dalšímu vývoji ve směru kriminální kariéry? Myslím, že je třeba zohledňovat příčiny, které k takovému jednání vedou. K této tématice existuje relativně obsáhlá literatura, ale podle mého názoru je v zásadě lze rozdělit do následujících skupin:

- příčiny závislé na stavu společnosti a její patologii, které lze v rámci společenských změn více či méně ovlivňovat. Jedná se především o negativní jevy v rodině závislé na mravní úrovni společnosti, negativní jevy ve škole a také v celkovém vzdělávacím, ale i výchovném procesu, nevhodný způsob využívání volného času, problémy s pracovním zapojením atd.

¹⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 415

- příčiny závislé na problémech spojených s dospíváním jedinců, tj. s poruchami chování podmíněnými pubertální a adolescentní nevyrovnaností, projevy generačního osamostatnění, vzdoru, individuálními zvláštnostmi osoby a osobnosti jedinců, podmíněnými geneticky, chorobou nebo duševní poruchou včetně mentální retardace, poruchy socializace jedince jako výsledku působení závadového primárního sociálního prostředí, včetně pozdějšího závadového působení referenční skupiny atd.
- příčiny související s novými či staronovými jevy ve společnosti na přelomu století, mezi které lze zařadit např. prohlubující se neschopnost mladých lidí odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu nebo se některých potřeb vzdát, potřeba prosadit se ve skupině vrstevníků, strach z vlastní nedostačivosti, neúspěchu, nákladnost současného životního stylu atd.

Pokud se zamyslíme nad tím, co mohou ukládaná opatření, jak se s nimi v následující kapitole seznámíme, ovlivnit, zjistíme, že mnoho z těchto příčin příliš ovlivnitelných není. Především na druhou a částečně i třetí skupinu příčin je možné do určité míry působit individuálním přístupem, který zohlední všechny důležité charakteristiky toho kterého mladistvého delikventa a bude na ně adresně působit v prosociálním směru. Současnou nabídku možných opatření považuji za vhodnou pro takové působení.

6. PRÁVNÍ NÁSLEDKY PROVINĚNÍ – OPATŘENÍ

Jak již bylo řečeno výše, zákon o soudnictví ve věcech mládeže přinesl do českého trestního práva významné změny jednak ohledně samotné koncepce a podmínek trestní odpovědnosti mladistvých, ale také do úpravy sankcionování mladistvých. Došlo jednak k výraznému posílení výchovného účelu, který je při ukládání sankcí mladistvým sledován, a jednak byly zavedeny zcela nové druhy sankcí, včetně celého zvláštního souboru, tzv. výchovných opatření. Došlo také ke změně podmínek pro ukládání již existujících sankcí. Výrazné proměně se vyhnula pouze ochranná výchova, u které byl zakotven především subsidiární vztah vůči ústavní výchově ukládané dle zákona o rodině (§ 22 a § 23 ZSVM).

6.1 Systém sankcí ukládaných mladistvým

Oproti právní úpravě, která se vztahuje na dospělé pachatele a která je založena na dualismu sankcí (tresty a ochranná opatření), je zákon o soudnictví ve věcech mládeže založen na monistickém systému – „nově se zavádí odstupňovaný a vnitřně provázaný systém opatření pro mladistvé, který nabízí širokou škálu možností, jak reagovat na trestnou činnost mladistvých, čímž se vytváří podmínky pro potřebnou individualizaci řešení...“¹ Podle § 10 odst. 1 ZSVM lze mladistvým uložit tři druhy opatření, a to výchovná, ochranná a trestní. Jednotlivé druhy se odlišují účelem, charakterem i podmínkami pro jejich aplikaci. Lze je ukládat nezávisle na ostatních i v kombinaci. „V zákoně stanovené pořadí těchto opatření vyjadřuje v podstatě také priority při jejich ukládání“², což vypovídá o existenci určité hierarchie mezi nimi. Nejprísnějším druhem sankce jsou trestní opatření, která mají zároveň subsidiární povahu. To „vyplývá jednak z postavení trestních opatření ve výčtu uvedeném v § 10 odst. 1 ZSVM, ale zejména pak ze zásady zakotvené v § 3 odst. 2 ZSVM. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže jednoznačně upřednostňuje ukládání opatření výchovných, a teprve jako *ultima ratio* lze přistoupit k aplikaci opatření trestních.“³

6.2 Výchovná opatření

„Výchovná opatření jsou v systému sankcí ukládaných podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže tím nejmírnějším prvkem, charakterizovaným zároveň specificky

¹ Důvodová zpráva k zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 – 2006, str. 51

² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 415

³ Ščerba, F.: Sankcionování mladistvých; Kriminalistika 2005, 2, str. 134

vymezeným účelem.“⁴ Podle § 15 odst. 4 ZSVM je jím usměrnění způsobu života mladistvého a podpora jeho výchovy. Tato opatření tedy nemají mít žádný represivní účel. Případná újma mladistvého, která je součástí výchovného opatření, by měla působit výhradně výchovným způsobem. Podle mého názoru se jedná o jeden z velmi pozitivních momentů této právní úpravy. „Směřují totiž primárně k obnovení sociálního zázemí mladistvých provinilců, k řešení jejich životních problémů, k odstranění příčin jejich trestné činnosti, ke změně jejich životních postojů a k vytvoření podmínek pro jejich budoucí užitečné společenské uplatnění. Velkou předností těchto opatření je jejich velká variabilita umožňující přistupovat ke každému mladistvému individuálně, navazovat na jeho specifický hodnotový systém a stavět na pozitivních složkách jeho osobnosti.“⁵

Úprava ukládání výchovných opatření je obsažena v § 15 odst. 1 ZSVM. Lze je uložit při upuštění od trestního opatření nebo podmíněném upuštění od trestního opatření. V tomto případě tak mohou být i jedinou sankcí, která bude mladistvému uložena. Dovoluje-li to jejich povaha, je možné je vůči mladistvému použít i vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení (tzv. odklony od standardního trestního řízení, kterými se budeme blíže zabývat v následující kapitole).

Velmi výraznou odlišností výchovných opatření od dalších dvou druhů možných sankcí je to, že je lze uložit (podle § 15 odst. 3 ZSVM) se souhlasem mladistvého již v průběhu trestního řízení, a to nejdéle do jeho pravomocného skončení. K takovému rozhodnutí je oprávněn soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce. Mladistvý může tento souhlas kdykoli v průběhu řízení až do jeho pravomocného skončení prohlášením odvolat a tím výkon výchovného opatření ukončit. Zde je ale třeba upozornit na to, že „uložení výchovného opatření by nemělo mít žádnou souvislost s pozdějším rozhodováním o vině mladistvého. Souhlas s uložením výchovného opatření nelze v žádném případě ztotožňovat s doznáním nebo s prohlášením obviněného, že se dopustil skutku, pro který je stíhán, ...“⁶ Dále je třeba si uvědomit, že se samotným uložením výchovného opatření v průběhu trestního řízení není nikdy spojeno jeho skončení. Trestní řízení nadále pokračuje a ukončit jej může až některé z meritorních rozhodnutí, ať už vynesené ve standardním řízení nebo v rámci odklonů.

⁴ Ščerba, F.: Sankcionování mladistvých; *Kriminalistika* 2005, 2, str. 134

⁵ Sotolát, A.: K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení; *Trestněprávní revue* 2004, 9, str. 277

⁶ Ščerba, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestní právo* 2003, 6, str. 9

Podle § 15 odst. 1 věty třetí ZSVM lze výchovná opatření uložit nejdéle na dobu současně stanovené zkušební doby u podmíněného odsouzení nebo podmíněného odložení peněžitého opatření; jsou-li ukládána samostatně nebo vedle jiného ochranného nebo trestního opatření, lze je uložit nejdéle na dobu tří let. Jestliže se ukáže, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo je na něm nelze spravedlivě požadovat, soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce nařízené výchovné opatření zruší nebo změní (§ 15 odst. 5 ZSVM). „Jinak výchovné opatření končí uplynutím doby, na kterou bylo uloženo, splněním nebo provedením výchovného opatření (pokud se plní jednorázovým úkolem), odvoláním souhlasu či pravomocným skončením trestního stíhání.“⁷

Výchovná opatření jsou taxativně vyjmenována v § 15 odst. 2 ZSVM a jsou jimi dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou.

6.2.1 Dohled probačního úředníka

Výchovné opatření nazvané „dohled probačního úředníka“ je upraveno v § 16 ZSVM a v návaznosti na něj v § 80 ZSVM. Dohledem probačního úředníka se rozumí pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem (§ 16 odst. 1 ZSVM). Z uvedeného je zřejmé, že se jedná o opatření, které patří mezi intenzivní prostředky působení na mladistvé. Jeho cílem je především to, aby se mladistvý napříště zdržel trestné činnosti a získal vhodné sociální zázemí a perspektivní společenské uplatnění. Toto opatření má na základě zákona o soudnictví ve věcech mládeže široké uplatnění. Za splnění zákonem stanovených předpokladů jej lze uložit v podstatě ve všech případech. Z povahy věci je vyloučeno v kombinaci s nepodmíněným odnětím svobody nebo stíháním mladistvého vazebně.

Probační dohled plní podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§ 16 odst. 2) dvě základní funkce. „Především umožňuje po určitou dobu kontrolovat chování mladistvého... Tato kontrola má značný význam z hlediska ochrany společnosti, ovšem svou podstatou je pasivní a sama o sobě není schopna pozitivně ovlivnit postoje mladistvého... Aby práce s mladistvými směřovala k naplnění účelu sledovaného zákonem o soudnictví ve věcech

⁷ Kovářová, D.: Výchovná opatření pro mladistvé; Právo a rodina 2006, 9, str. 1

mládeže, je potřeba, aby v sobě integrovala vedle kontroly též pomoc a odborné vedení. Právě pomoc mladistvému ... je druhou a svým způsobem dominantní funkcí dohledu probačního úředníka.“⁸ Důraz kladený na poskytování pomoci odlišuje tento institut od dohledu probačního úředníka upraveného v § 73 odst. 1 písm. c) trestního řádu, který je považován za opatření způsobilé nahradit vazbu mladistvého. Z jeho takto vymezeného účelu je zřejmé, že jeho primárním cílem je, podobně jako u vazby, snížit rizika dalšího páchaní trestné činnosti a maření průběhu trestního řízení.

Praktický výkon probačního dohledu je svěřen příslušnému probačnímu úředníkovi (podle § 80 odst. 1 ZSVM). Vychází při něm z právního rámce obsaženého v zákonu o soudnictví ve věcech mládeže a v zákonu o Probační a mediační službě (zákon č. 257/2000 Sb.). „V mezích těchto právních norem a rozhodnutí soudu nebo státního zástupce může také konkretizovat a rozvést podmínky jeho výkonu a povinnosti a omezení mladistvého; sám mu však nesmí stanovit žádné nové povinnosti nebo omezení (srov. § 16 ZSVM, čl. 4 LZPS).“⁹ Mladistvému jsou ze zákona (§ 16 odst. 3 ZSVM) stanoveny základní povinnosti a omezení. Jedná se o povinnost spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu probační úředník stanoví na základě programu jeho výkonu, dostavovat se k němu ve stanovených lhůtách, informovat jej o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech, které mu probační úředník určí, a nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí, ve kterém se zdržuje. „Tyto povinnosti jsou vesměs vymezeny tak, aby vytvořily předpoklady pro naplnění účelu probačního dohledu ...“¹⁰ K nim mohou přibýt další podmínky vyplývající z případných dalších výchovných opatření. „Vyloučeno není ani to, aby určité podmínky výkonu probačního dohledu specifikoval ve svém rozhodnutí soud nebo státní zástupce.“¹¹

„Samotné formy realizace probačního dohledu v každém jednotlivém případě musejí být specifikovány v programu jeho výkonu, zpracovaném buď již před rozhodnutím soudu nebo státního zástupce jako podklad k němu, anebo bezprostředně poté, co takové rozhodnutí nabude právní moci.“¹² Tento program je konkrétním shrnutím kroků, které je třeba učinit. Jestliže je to možné, je vhodné jej připravit za účasti mladistvého, a to z několika důvodů.

⁸ Sotolář, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2005, 9, str. 229

⁹ Sotolář, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2005, 9, str. 232

¹⁰ Sotolář, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2005, 9, str. 231

¹¹ Sotolář, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2005, 9, str. 231

¹² Sotolář, A.: K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci; *Trestněprávní revue* 2005, 11, str. 305

Předně se touto spoluprací usnadní zohlednění významných okolností, možností a potřeb mladistvého, čímž dochází k naplnění principu individuálního přístupu ke klientovi. Další výhodou je to, že klient může mít pocit spoluvytváření a spolupodílení se na projektu, který se jej přímo týká, což může přispět k jeho větší motivovanosti chovat se podle něj.

Probační úředník je povinen průběžně informovat o výkonu dohledu příslušný soud nebo státního zástupce, a to prostřednictvím zpráv (ve smyslu ustanovení § 80 odst. 6 ZSVM) minimálně každého půl roku, nestanoví-li předseda senátu nebo státní zástupce jinak. Pro případ, že by mladistvý nedodržoval podmínky probačního dohledu a neplnil stanovené povinnosti, nestanoví zákon žádné univerzální důsledky.

6.2.2 Probační program

Základní právní rámec pro využití probačních programů vůči mladistvým je vymezen v § 17 ZSVM. Jejich smyslem je „komplexní řešení problémů mladistvých v různých sférách jejich života a cílená reakce na jejich provinění. ... Jejich vhodné zaměření a účinný výkon může velice efektivně přispět k řešení příčin trestné činnosti mladistvého, pozitivně jej motivovat k životu bez konfliktu se zákonem a vést jej k odčinění způsobených škod.“¹³

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže charakterizuje probační programy velmi široce. Vymezuje je zejména jako program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným (§ 17 odst. 1 ZSVM). Okruh problematiky je tedy vymezen tak, aby bylo možné pokrýt celou škálu problémů spojených s trestnou činností mladistvých a s jejich osobními poměry. Je zřejmé, že probační programy by měly být svou povahou „typově určeny především pro hlouběji narušené mladistvé se značnými problémy v různých oblastech běžného života zpravidla páchající závažnější trestnou činností.

A. Sotolář ve svých příspěvcích upozorňuje na nutnost rozlišovat mezi probačními programy a ostatními programy probačního typu, které lze uložit postupem podle § 18 odst. 1 písm. g) ZSVM. Podle jeho názoru by bylo v rozporu se zákonem, pokud by byly tyto

¹³ Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2006, 12, str. 374

programy zaměňovány.¹⁴ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže to také v zájmu právní jistoty ve svém ustanovení § 18 odst. 1 písm. g) výslovně vylučuje. A jaké jsou mezi nimi ty nejdůležitější rozdíly? Na jakých principech je založena právní úprava probačních programů ve smyslu § 17 ZSVM?

„Předně, s vědomím, že jde o potenciálně nejpřísnější formu výchovných opatření, stanoví zákon o soudnictví ve věcech mládeže specificky ve vztahu k nim zvláštní předpoklady jejich uplatnění. ... Ve smyslu § 17 odst. 2 ZSVM je lze užít pouze za předpokladu, že probační program je vhodný vzhledem k potřebám mladistvého a zájmům společnosti, mladistvému byla poskytnuta dostatečná možnost seznámit se s jeho obsahem a vyslovil souhlas se svou účastí na něm.“¹⁵ Podmínka souhlasu mladistvého je stanovena zákonem jednak proto, že jsou s absolvováním probačního programu spojená značná omezení v běžném způsobu života, a jednak s přihlédnutím k tomu, že splnění účelu řady z nich není možné bez pozitivní motivace mladistvého a jeho zájmu na řešení svých problémů. Účinně může mladistvý tento souhlas odvolat pouze do vynesení rozhodnutí, ve kterém je probační program uložen. V rámci výkonu rozhodnutí již toto právo nemá.

V zájmu zajištění potřebného standardu výkonu tohoto opatření je zákonem stanoveno (v § 17 odst. 1 poslední věta), že jeho povahu mohou mít pouze ministrem spravedlnosti schválené (akreditované) probační programy zapsané ve speciálním seznamu probačních programů vedeném Ministerstvem spravedlnosti ČR. Následně musí být realizovány v podobě a v režimu, který byl ministrem schválen, a není možné, aby tyto podmínky byly kýmkoli (ani realizátory programů) měněny. Ve skutečnosti však situace příliš neodpovídá předepsaným zákonným požadavkům. „... nezbyvá než konstatovat, že velice malá část z programů, které prošly výběrovým řízením zorganizovaným z pověření Ministerstva spravedlnosti ČR Probační a mediační službou ČR, se svou povahou blíží tomu, co by mělo být jejich podstatou, a jen minimum z nich skýtá perspektivu toho, že by se do uvedených komplexních programů postupně mohly rozvinout.“¹⁶ Podobu a režim probačního programu schváleného ministrem spravedlnosti sice není možné měnit, ale v rámci tohoto výchovného opatření je samozřejmě možné provádět určité změny. Lze změnit původní rozhodnutí o jeho uložení jednak změnou doby, po kterou tato povinnost mladistvého trvá, a

¹⁴ Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2006, 12, str. 373 – 378; Sotolář, A.: Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2006, 7, str. 189 – 199

¹⁵ Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2006, 12, str. 375

¹⁶ Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2006, 12, str. 375

jednak může dojít k náhradě původního probačního programu jiným. Taková změna je podmíněna výlučně důvody vymezenými v § 15 odst. 5 ZSVM.

Dohledem nad výkonem probačního programu je pověřen soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem probační úředník. Pokud dojde k závažnému nebo opakovanému porušení pravidel mladistvým, informuje o tom bez zbytečného odkladu předsedu senátu nebo státního zástupce a ten učiní další potřebné kroky; případy méně závažného porušení pravidel může řešit probační úředník udělením výstrahy mladistvému. Uvedený postup je upraven ustanoveními § 17 odst. 4 a § 80 odst. 4 ZSVM. V rámci tohoto výchovného opatření je zdůrazněno vypořádání vzájemných vztahů mezi mladistvými a poškozenými. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže v § 17 odst. 3 stanoví, že pokud byla proviněním způsobena škoda, uloží se mladistvému podle jeho možností zpravidla také její náhrada.

6.2.3 Výchovné povinnosti

Výchovné povinnosti jsou dalším výchovným opatřením, které lze mladistvému uložit. Právní rámec jejich úpravy je obsažen v § 18 ZSVM, kde § 18 odst. 1 ZSVM obsahuje jejich demonstrativní výčet, tzn. že soud nebo v přípravném řízení státní zástupce může uložit i povinnost jinou. Tímto pojetím je naplňována potřeba individualizovat uložené sankce a přizpůsobit je osobnosti a poměrům mladistvého tak, aby se zvýšila jejich efektivnost. Podle § 18 odst. 1 ZSVM tedy soud a v přípravném řízení státní zástupce může mladistvému uložit, aby zejména:

- a) bydlel s rodičem nebo jiným dospělým, který je odpovědný za jeho výchovu,
- b) jednorázově nebo ve splátkách zaplatil přiměřenou peněžitou částku, kterou zároveň určí, na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti,
- c) vykonal bezplatně ve volném čase společensky prospěšnou činnost určitého druhu,
- d) usiloval o vyrovnání s poškozeným,
- e) nahradil podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispěl k odstranění následku provinění,
- f) podrobil se léčení závislosti na návykových látkách, které není ochranným léčením podle trestního zákona,
- g) podrobil se ve volném čase vhodnému programu sociálního výcviku, psychologickému poradenství, terapeutickému programu, vzdělávacímu, doškolovacímu, rekvalifikačnímu nebo jinému vhodnému programu k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, který není probačním programem.

„Výčet výchovných povinností se částečně kryje s výčtem přiměřených povinností uvedených v § 26 odst. 4 trestního zákona.“¹⁷ Podle ustanovení § 18 odst. 2 ZSVM se výchovná povinnost zaplatit peněžitou částku uloží, jen pokud lze předpokládat, že bude zaplácena z peněžitých prostředků, s nimiž smí mladistvý samostatně disponovat. Je zřejmé, že jinak by toto opatření ztratilo svůj účel. Podobně je tomu v případě konkretizace povinnosti vykonání společensky prospěšné činnosti určitého druhu, kdy může být uložena jen tak, aby nenarušila přípravu mladistvého na budoucí povolání nebo výkon takového povolání či zaměstnání (§ 18 odst. 3 ZSVM). Jaký je vlastně rozdíl mezi povinností podle písm. c) a trestním opatřením obecně prospěšných prací. „Rozdíl nelze nalézt ve vlastním faktickém výkonu. ... Rozdíl je tedy v okolnostech ukládání, v povaze výchovného anebo trestního opatření, v jejich charakteru, v následcích pro případ nevykonání takové činnosti. ... Výměra tohoto výchovného opatření musí být vždy nižší, než by činila výměra trestního opatření obecně prospěšných prací uložená za daný čin ... musí činit maximálně celkem do 30 až 40 hodin.“¹⁸ Úspěšné vykonání výchovné povinnosti záleží v absolvování terapeutického, rekvalifikačního nebo jiného programu je polehčující okolností při výměře trestního opatření podle § 25 odst. 1 písm. a) ZSVM.

„Výchovné povinnosti je možné uložit, dovoluje-li to jejich povaha, i vedla uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení. Je možné je uložit samostatně nebo současně s jinými výchovnými opatřeními. Zvláště vhodné bude současné uložení s trestními opatřeními se zkušební dobou, například při podmíněném odsouzení k trestnímu opatření odnětí svobody.“¹⁹ Během výkonu uložených povinností je mladistvý povinen podrobit se dohledu probačního úředníka (§ 16 odst. 1 ZSVM).

6.2.4 Výchovná omezení

Toto výchovné opatření je upraveno v § 19 ZSVM. Výchovná omezení demonstrativně vypočítává ustanovení § 19 odst. 1 ZSVM. Podle tohoto ustanovení může soud a v přípravném řízení státní zástupce mladistvému uložit, aby zejména:

- a) nenavštěvoval určité akce, zařízení nebo jiné pro mladistvého nevhodné prostředí,
- b) nestýkal se s určitými osobami,
- c) nezdržoval se na určitém místě,
- d) nepřechoval předměty, které by mohly sloužit k páčání dalších provinění,

¹⁷ Ščerba, F.: Sankcionování mladistvých; Kriminální věda 2005, 2, str. 136

¹⁸ Šabata, K.: Společensky prospěšná činnost jako výchovná povinnost v rozhodovací praxi státního zástupce; Státní zastupitelství 2007, 5, str. 31

¹⁹ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 38

- e) neužíval návykové látky,
- f) neúčastnil se hazardních her, sázek a hraní na výherních hracích přístrojích,
- g) neměnil bez předchozího ohlášení probačnímu úředníkovi místo svého pobytu,
- h) neměnil bez předchozího oznámení probačnímu úředníkovi bezdůvodně své zaměstnání.

„I tento výčet se částečně kryje s přiměřenými omezeními uvedenými v § 26 odst. 4 trestního zákona. Problematické je však omezení spočívající v zákazu zdržovat se na určitém místě. Svým obsahem se ...rovná trestu zákazu pobytu, který však mladistvému uložit nelze (a contrario § 24 odst. 1 ZSVM).“²⁰ „Uložení výchovného omezení spočívajícího v příkazu nezneužívat návykové látky by mělo připadat v úvahu jen v těch případech, kdy mladistvý není na návykových látkách závislý a je tedy jen občasným konzumentem; v opačném případě by totiž soud nebo popř. státní zástupce měl zvolit spíše uložení výchovné povinnosti spočívající v podrobení se léčení závislosti na návykových látkách, anebo uložení ochranného léčení.“²¹

Opět je možné ukládat výchovná omezení v souladu s jejich povahou jednak vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení, a jednak samostatně či současně s jinými výchovnými opatřeními. Podobně jako u výchovných povinností i zde je při jejich výkonu mladistvý podroben dohledu probačního úředníka.

V souladu s ustanovením § 19 odst. 2 ZSVM je třeba při ukládání výchovných omezení pod písm. a) až d) a g) dbát na to, aby jejich uložení nenarušilo přípravu mladistvého na budoucí povolání nebo výkon jeho povolání či zaměstnání.

6.2.5 Napomenutí s výstrahou

„Napomenutí s výstrahou je nejmírnějším druhem výchovného opatření a spočívá v tom, že soud mládeže (v přípravném řízení státní zástupce) mladistvému v přítomnosti jeho zákonného zástupce důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na konkrétní důsledky, jež mu dle zákona hrozí v případě opětovného páčání trestné činnosti (§ 20 odst. 1 ZSVM).“²²

Podobně jako u ostatních výchovných opatření je i napomenutí s výstrahou možné „uložit, dovoluje-li to jeho povaha, i vedle uloženého ochranného nebo trestního opatření nebo v souvislosti se zvláštními způsoby řízení. Je možné je uložit samostatně nebo současně

²⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 420

²¹ Ščerba, F.: Sankcionování mladistvých; Kriminalistika 2005, 2, str. 137

²² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 420 - 421

s jinými výchovnými opatřeními.“²³ Uložit napomenutí s výstrahou vedle trestního opatření však nelze považovat za správné a vhodné. Trestní opatření by totiž mělo být již z povahy věci důraznější výstrahou než napomenutí s výstrahou. Jako nejvhodnější se jeví uložení napomenutí s výstrahou při upuštění od uložení trestního opatření (§ 12 písm. b) ZSVM). Stejně jako ostatní výchovná opatření lze i napomenutí s výstrahou aplikovat se souhlasem mladistvého již v průběhu řízení. Přesto však tato varianta není příliš smysluplná, protože by nastala situace, že mladistvý dává souhlas k tomu, aby byl napomenut. Napomenutí také obsahuje konstatování soudu či státního zástupce, že se mladistvý dopustil protiprávního činu, čímž by byla předjímana vina mladistvého. „Používání institutu napomenutí s výstrahou již v průběhu řízení by také postrádalo výhodu všech ostatních výchovných opatření v případech, kdy jsou ukládána právě v průběhu řízení, tzn. možnost již v této fázi konstruktivně a trvalejším způsobem přispívat k formování osobnosti mladistvého.“²⁴

Podstatou tohoto výchovného opatření je výtka, která je adresovaná mladistvému a je mu učiněna osobně. „Z povahy věci vyplývá, že samostatně bude možné napomenutí s výstrahou učinit u deliktů menší společenské nebezpečnosti a vůči pachatelům, u kterých je důvodné se domnívat, že splní svůj účel.“²⁵ Zákon však žádné podmínky pro jeho uložení nestanoví. „Tento postup může být v praxi aktuální zejména ... za situace, kdy bude vhodné prohloubit pozitivní výchovný vliv proběhlého trestního stíhání...“²⁶

Podle ustanovení § 20 odst. 2 ZSVM může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce, je-li to účelné a vhodné, při vyslovení napomenutí s výstrahou současně přenechat postižení mladistvého jeho zákonnému zástupci, škole, jíž je mladistvý žákem, nebo výchovnému zařízení, v němž žije. To bude „na místě zejména v případech, které i veřejné mínění považuje spíše za mladické výstřelky než za trestuhodné činy. Samotné formy postižení mladistvého jeho zákonnými zástupci, školou a výchovným zařízením ... se musí odvíjet od oprávnění těchto subjektů ve vztahu k mladistvému. Předpokladem toho, aby bylo možné mluvit o postihu, je užití takových kroků nebo opatření, která mu způsobí určitou újmu.“²⁷ Subjekty, které mohou „potrestat“ mladistvého, jsou vesměs osoby a instituce velmi dobře obeznámené s jeho aktuálními poměry. Tato znalost jim umožňuje reagovat adresně.

²³ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 40

²⁴ Ščerba, F.: Sankcionování mladistvých; Kriminalistika 2005, 2, str. 137

²⁵ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 40

²⁶ Sotolář, A.: K možnosti přenechání postižení mladistvého provinilce zákonným zástupcům, škole a výchovnému zařízení; Trestněprávní revue 2004, 11, str. 334

²⁷ Sotolář, A.: K možnosti přenechání postižení mladistvého provinilce zákonným zástupcům, škole a výchovnému zařízení; Trestněprávní revue 2004, 11, str. 334

Volba konkrétní formy postihu zůstává plně na nich, což neznamená, že je věcí jejich libovůle. Měla by být v určité proporcii ke stíhanému činu a k postoji mladistvého. Zákon stanoví určitý prvek kontroly nad výkonem tohoto opatření v podobě povinnosti soudu předem si vyžádat stanovisko školy nebo výchovného zařízení. Zároveň je v § 20 odst. 2 ZSVM stanovena povinnost zákonného zástupce, školy nebo výchovného zařízení vyrozumět o výsledku soud pro mládež nebo státního zástupce.

6.3 Ochranná opatření

Ochranná opatření jsou dalším ze tří druhů opatření, se kterými zákon o soudnictví ve věcech mládeže počítá při pozitivním působení na mladistvého. Specifický účel ochranných opatření je v zákoně vymezen v § 21 odst. 1 ZSVM ve druhé větě, kde se stanoví, že jejich účelem je kladně ovlivnit duševní, mravní a sociální vývoj mladistvého a chránit společnost před pácháním provinění mladistvými. Lze říci, „že se aplikací a výkonem ochranných opatření sleduje především prevence, tedy odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí dalšího porušení nebo ohrožení zájmů chráněných trestním zákonem, ale také izolace a léčba osob nepřičetných, resp. zmenšeně přičetných. Ochranná opatření neobsahují morální odsouzení činu (na rozdíl od trestu proto mohou být uložena i osobě, která nebyla uznána vinnou trestným činem), při jejich ukládání se neuplatňuje zásada úměrnosti mezi stupněm nebezpečnosti činu a výběrem druhu sankce.“²⁸ Pokud se však jedná o ochranné léčení, Ústavní soud ve svém nálezu sp. zn. IV. ÚS 502/02 „zdůraznil potřebu proporcionality mezi hrozbou nebezpečí ze strany pachatele, která zejména opravňuje zásah do jeho základních práv, a ochranným léčením: čím vyšší nebezpečí ze strany nepřičetné osoby hrozí, tím vyšší je možnost omezení její osobní svobody.“²⁹

Co se týče ochranných opatření, platí některé specifické zásady. Především se o nich vždy rozhoduje podle zákona účinného v době, kdy se ochranné opatření ukládá. „Výkon těchto opatření se nepromlčuje, nezahlužují se ani nemohou být prominuta cestou milosti. Ochranná opatření v zásadě trvají tak dlouho, dokud to vyžaduje jejich účel.“³⁰ Podobně jako u výchovných opatření, pokud je ochranným opatřením mladistvému způsobena újma, je pouze jeho průvodním jevem, nikoli však hlavním účinkem a podstatným znakem.

Podobně jako u předcházejícího druhu opatření, i ochranná opatření lze kombinovat s výchovnými a trestními nebo je lze ukládat samostatně. V případě, že se ukládají vedle

²⁸ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 41

²⁹ Lata, J.: Ochranné léčení ve světle nálezu Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 502/02; Trestní právo 2005, 1, str. 13

³⁰ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 41

trestních opatření, má přednost nejprve výkon trestního opatření. Není však vyloučeno, aby bylo během výkonu trestního opatření prováděno také některé z opatření ochranných.

Podle současné právní úpravy lze rozlišovat tři druhy ochranných opatření, které vyjmenovává § 21 odst. 1 ZSVM. Jsou jimi ochranné léčení, zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a ochranná výchova. Zákonem o soudnictví ve věcech mládeže je upravena pouze ochranná výchova, kterou lze (z logických důvodů) uložit pouze mladistvému pachateli. Ochranné léčení a zabránění věci jsou v zákoně jen zmíněny a ohledně jejich uložení platí obecná právní úprava obsažená v trestním zákoně (§ 21 odst. 2 ZSVM).

6.3.1 Ochranná výchova

Ochranná výchova je opatření upravené v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže, které je použitelné pouze u mladistvých pachatelů. Jeho účelem je „vhodnou výchovou, speciálními výchovně-vzdělávacími a nápravně-výchovnými metodami odstranit, popř. alespoň omezit možnost vzniku dalších, pro společnost nebezpečných následků zanedbané výchovy mladistvého a zároveň mu umožnit další rozvoj...“³¹

Podle platné právní úpravy ji lze mladistvým ukládat pouze fakultativně. § 22 odst. 1 ZSVM upravuje případy, ve kterých soud může mladistvému ochrannou výchovu uložit:

- a) o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze odstranit v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,
- b) dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo
- c) prostředí, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho náležité výchovy.

Nově je ve znění zákona č. 253/2006 Sb. dodána ještě podmínka, že ani v jednom z uvedených případů nesmí postačovat uložení výchovných opatření. Ochranná výchova je k nim tedy subsidiární. Dále je ochranná výchova subsidiární k výchově ústavní nařizované podle zákona o rodině. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže stanoví podmínky pro přeměnu ochranné výchovy na ústavní a naopak z ústavní výchovy na ochrannou v § 23 odst. 1. Lze tak učinit, pokud převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je mladistvý podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena. Soud v takovém případě může také rozhodnout o podmíněném umístění mimo výchovné zařízení, které lze fakultativně doplnit dohledem probačního úředníka. Pokud

³¹ Fojtová, A.: Ochranná výchova nedospělé; Právo a rodina 2000, 10, str. 11

však mladistvý nesplní tato očekávání, soud uvedená rozhodnutí zruší a rozhodne, že se ve výkonu ochranné výchovy pokračuje (§ 23 odst. 2 ZSVM).

Ochrannou výchovu lze mladistvému uložit samostatně (při upuštění od uložení trestního opatření podle § 12 písm. b) ZSVM) nebo vedle trestního opatření. M. Čič ve své knize zvažuje vztah mezi ochrannou výchovou a trestním opatřením následovně: „Trest a ochranná výchova se dostávají do určité kolize, kterou soud řeší v závislosti na stanovení diagnózy sociálního prostředí i subjektu, který v něm žil, a současně v závislosti na soudcovské prognóze o potenciálním působení trestu nebo ochranné výchovy.“³² Další podmínkou pro uložení ochranné výchovy je to, že mladistvý je uznán vinným.

„Vlastní výkon ochranné výchovy je upraven zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. Ochranná výchova se vykonává ve zvláštních výchovných zařízeních spadajících do působnosti Ministerstva školství. Těmito zařízeními jsou diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.“³³ „Fakticky se ochranná výchova velmi blíží nepodmíněnému trestu odnětí svobody, neboť předpokládá odnětí mladistvého od jeho rodičů či vychovatelů a zařazení do kolektivního zařízení s přísnějším režimem.“³⁴

Trvání ochranné výchovy je podle § 22 odst. 2 ZSVM limitováno jednak dosažením jejího účelu a jednak dovršením osmnáctého roku věku mladistvého. Vyžaduje-li to zájem mladistvého, může soud pro mládež ochrannou výchovu prodloužit až do dovršení jeho devatenáctého roku věku. „Po dovršení osmnáctého roku však nelze již začít s jejím výkonem – lze její trvání toliko prodloužit, a to před dovršením osmnáctého roku věku mladistvého.“³⁵ Ve výroku soudního rozhodnutí tedy není určena konkrétní doba, na kterou se ukládá. O propuštění z ochranné výchovy rozhoduje soud pro mládež ve veřejném zasedání na návrh státního zástupce, příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, probačního úředníka, mladistvého, nebo výchovného zařízení, anebo i bez takového návrhu (§ 84 odst. 1 ZSVM).

6.3.2 Ochranné léčení

„Smyslem uložení ochranného léčení (§ 72 trestního zákona) je především terapeutické působení na osoby, které se dopustily trestného činu, či činu jinak trestného. ...

³² Čič, M.: Ochranná výchova v československém trestním práve; Obzor, Bratislava 1971, str. 60

³³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 423

³⁴ Kovářová, D.: Ochranná opatření pro mladistvé; Právo a rodina 2006, 8, str. 3

³⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 423

Ochranné léčení má význam jak z hlediska zajištění ochrany společnosti před těmito osobami, tak může být významné i pro tyto osoby samotné (poskytnutí odborné lékařské péče se může pozitivně promítnout do jejich dalšího života).³⁶ Na druhou stranu je třeba zmínit názor Ústavního soudu prezentovaný v nálezu sp. zn. IV. ÚS 502/02 o tom, „že ochranné léčení v ústavní formě je mimořádně závažným omezením osobní svobody léčeného, které někdy může znamenat větší újmu než nepodmíněný trest odnětí svobody, a to zejména kvůli neurčitosti svého trvání.“³⁷ Ochranné léčení je ukládáno především nepřičetným nebo zmenšeně přičetným osobám, není ale vyloučeno jeho uložení u osob plně trestně odpovědných (podle § 72 odst. 2 písm. a) trestního zákona).

Lze jej ukládat jednak obligatorně podle § 72 odst. 1 trestního zákona a jednak fakultativně podle § 72 odst. 2 trestního zákona. Podle § 72 odst. 3 trestního zákona jej lze uložit i vedle trestního opatření anebo při upuštění od potrestání. Soud jej obligatorně uloží v těchto případech:

- pachatel činu jinak trestného není pro nepřičetnost (§ 12 trestního zákona) trestně odpovědný, pokud je jeho pobyt na svobodě nebezpečný,

Podle judikátu č. 11/1974 Sbírky trestních rozhodnutí je podmínka nebezpečnosti pobytu pachatele na svobodě splněna, je-li vysoce pravděpodobné, že nepřičetná osoba, která spáchala čin jinak trestný, spáchá znovu závažnější útok na zájmy chráněné trestním zákonem, a to pod vlivem duševní poruchy.³⁸

- pachatel spáchal čin ve stavu zmenšené přičetnosti a lze předpokládat, že ochranné léčení zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trestní opatření,

Vzhledem ke specialitě zákona o soudnictví ve věcech mládeže a § 25 odst. 2 ZSVM ve vztahu k trestnímu zákonu, nepoužije se podmínka z ustanovení § 25 trestního zákona, že si pachatel stav zmenšené přičetnosti nepřivodil, byť i z nedbalosti, vlivem návykové látky.

- pachatel spáchal čin ve vztahu zmenšené přičetnosti a soud má za to, že by vzhledem k zdravotnímu stavu takového pachatele bylo možno za současného uložení ochranného léčení dosáhnout účelu trestu i trestem kratšího trvání, sníží trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby a uloží zároveň ochranné léčení (§ 32 odst. 2 trestního zákona).

³⁶ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 398

³⁷ Lata, J.: Ochranné léčení ve světle nálezů Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 502/02; Trestní právo 2005, 1, str. 13

³⁸ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou; Linde, Praha 2005 (23. aktualizované vydání podle stavu k 1.11. 2005), str. 98

V dále uvedených případech soud ukládá ochranné léčení fakultativně:

- pachatel spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a jeho pobyt na svobodě je nebezpečný [§ 72 odst. 2 písm. a) trestního zákona].

„Stavem vyvolaným duševní poruchou je však třeba rozumět jak případ zmenšené přičetnosti, tak stav, který nedosahuje ani intenzity zmenšené přičetnosti – trestní odpovědnost je plně zachována.“³⁹

- pachatel, který se oddává zneužívání návykové látky, spáchal provinění pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním; ochranné léčení však neuloží, je-li vzhledem k osobě pachatele zřejmé, že jeho účelu nelze dosáhnout [§ 72 odst. 2 písm. b) trestního zákona].

„Zneužívání návykové látky ovšem musí být trvalého rázu... Musí jít o takové požívání, které má již povahu chorobného návyku (č. 50/1983 Sbírky rozhodnutí trestních).“⁴⁰

Co se týče výkonu ochranného léčení, zpravidla se vykonává v léčebném zařízení. Lze-li však vzhledem k povaze choroby a léčebným možnostem očekávat, že účel splní i léčení ambulantní, může soud nařídit i tento způsob léčby, popřípadě ústavní léčení změnit dodatečně na léčení ambulantní a naopak (§ 72 odst. 4 trestního zákona). Ústavní soud je v této souvislosti toho názoru, že ačkoli „forma ochranného léčení není prvořadě určena stupněm nebezpečnosti činu jinak trestného pro společnost, nýbrž potřebou léčby, je žádoucí jistý stupeň závislosti mezi spáchaným činem a formou ochranného léčení. Uložení ochranného léčení v ústavní formě je ... na místě zejména v těch případech, kdy nepřičetná osoba spáchá čin jinak trestný, za který by v případě její trestní odpovědnosti bylo zřejmě nutno uložit nepodmíněný trest odnětí svobody. Naopak u nepřičetné osoby, která spáchala čin jinak trestný, ..., jehož typová i konkrétní nebezpečnost pro společnost je nižší, a bylo by tedy na místě uložení alternativního trestu, nespojeného s přímým omezením na osobní svobodě, je možné uložit ochranné léčení v ústavní formě spíše ve výjimečných případech, které jsou odůvodněny konkrétními skutkovými okolnostmi.“⁴¹

Jestliže je ukládáno trestní opatření odnětí svobody, ochranné léčení se zpravidla začíná po nástupu výkonu trestního opatření ve věznicí (§ 72 odst. 4 první věta trestního zákona). Trvání ochranného opatření není časově omezeno, trvá, dokud to vyžaduje jeho účel. O propuštění z ochranného léčení rozhoduje soud (§ 72 odst. 5 trestního zákona), a to především na základě zhodnocení odborné lékařské zprávy o průběhu a výsledcích léčení.

³⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 399

⁴⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 399 – 400

⁴¹ Lata, J.: Ochranné léčení ve světle nálezu Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 502/02; Trestní právo 2005, 1, str. 13

Podle § 351 odst. 4 trestního řádu je léčebný ústav, v němž se léčení vykonává, povinen podat soudu neprodleně zprávu o tom, že pominuly důvody pro další trvání ochranného léčení.

„Jestliže se odsouzený odmítá podrobit uloženému ochrannému léčení nebo dopustí-li se závažného jednání, aby zmařil účel ochranného léčení, které mu bylo uloženo soudem, nebo jinak, zejména útekem z ústavu, výkon takového rozhodnutí podstatně ztěžuje, dopouští se provinění maření výkonu úředního rozhodnutí podle § 171 odst. 1 písm. d) trestního zákona.“⁴²

6.3.3 Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty

Zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty je druh ochranného opatření, které postihuje věc, která by mohla být podle § 55 odst. 1 trestního zákona předmětem výkonu trestu propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty. Z tohoto ustanovení je zřejmé, že je subsidiární k trestnímu opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty. Toto opatření lze uložit jak fakultativně tak obligatorně.

Základním předpokladem pro zabrání věci nebo jiné majetkové hodnoty je, že se jedná o věc nebo jinou majetkovou hodnotu (§ 55 odst. 1 trestního zákona):

- a) které bylo užito ke spáchání provinění,
- b) která byla ke spáchání provinění určena,
- c) kterou pachatel získal proviněním nebo jako odměnu za něj, nebo
- d) kterou pachatel, byť jen zčásti, nabyt za věc nebo jinou majetkovou hodnotu uvedenou pod písm. c), pokud hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty uvedené pod písm. c) není ve vztahu k hodnotě nabyté věci nebo jiné majetkové hodnoty zanedbatelná.

Fakultativně lze toto ochranné opatření uložit a uvedenou věc nebo jinou majetkovou hodnotu zabrat, pokud (§ 73 odst. 1 trestního zákona):

- a) náleží pachateli, kterého nelze stíhat nebo odsoudit,
- b) náleží pachateli, od jehož potrestání soud upustil,
- c) ohrožuje bezpečnost lidí nebo majetku, popřípadě společnosti, anebo hrozí nebezpečí, že bude sloužit ke spáchání zvlášť závažných provinění,
- d) byla získána proviněním nebo jako odměna za něj a nenáleží pachateli, nebo byla jinou osobou než pachatelem, byť jen zčásti, nabyta za věc nebo jinou majetkovou hodnotu, kterou pachatel získal proviněním nebo jako odměnu za něj, nebo kterou pachatel byť jen zčásti, nabyt za takovou věc nebo jinou majetkovou hodnotu, pokud hodnota

⁴² Sotolář, A., Sovák, Z.: Právní rámec alternativního řešení trestních věcí (1. díl); Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, Praha 2001, str. 231

zabírané věci nebo jiné majetkové hodnoty není ve vztahu k hodnotě věci nebo jiné majetkové hodnoty získané pachatelem zanedbatelná.

Je zřejmé, že toto ochranné opatření postihuje případy, které nejsou postižitelné trestním opatřením propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, což je plně v souladu s jeho subsidiární povahou. Trestní zákon v § 73 odst. 2 upravuje také obligatorní uložení zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty soudem. Jedná se o případ, kdy je taková věc nebo jiná majetková hodnota držena pachatelem nebo jinou osobou neoprávněně či v rozporu se zvláštním právním předpisem.

Ustanovení § 73 odst. 3 trestního zákona umožňuje soudu uložit také následující povinnosti jako mírnější alternativy k tomuto ochrannému opatření:

- a) pozměnit ji tak, aby ji nebylo možné použít ke společensky nebezpečnému účelu,
- b) odstranit určité zařízení,
- c) odstranit na ní značku nebo provést její změnu, nebo
- d) omezit dispozice s touto věcí nebo jinou majetkovou hodnotou.

Pro provedení některé z těchto povinností soud stanoví přiměřenou lhůtu. Pokud povinnost nebude ve stanovené lhůtě splněna, rozhodne soud o jejím zabránění (§ 73 odst. 4 trestního zákona).

Zákonodárce v právní úpravě pamatoval také na možnost, že by věc nebo jiná majetková hodnota, která by mohla být zabráněna, byla jejím majitelem před rozhodnutím o zabránění zužitkována, zejména zcizena nebo spotřebována, anebo by bylo jinak zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty zmařeno. Soud v takovém případě může podle ustanovení § 73a trestního zákona vlastníkově uložit zabránění náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. V každém případě pro uložení zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty a pro uložení alternativních povinností podle § 73 odst. 3 trestního zákona platí přiměřeně zákaz obsažený v § 55 odst. 4 trestního zákona týkající se trestního opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty (§ 73b odst. 2 trestního zákona) – před právní mocí rozhodnutí nelze takovou věc nebo jinou majetkovou hodnotu zcizit. Tento zákaz zahrnuje i jiné dispozice s takovou věcí nebo jinou majetkovou hodnotou směřující ke zmaření tohoto ochranného opatření.

Podle ustanovení § 73b odst. 1 trestního zákona připadá zabraněná věc nebo jiná majetková hodnota a zabraněná náhradní hodnota státu.

6.4 Trestní opatření

Trestní opatření představují nejpřísnější druh trestněprávních následků provinění. „Na rozdíl od ochranných a výchovných opatření zahrnuje v sobě jejich uložení negativní hodnocení spáchaného provinění a osoby mladistvého. Jejich podstatným rysem je také způsobení určité újmy ovšem se zřetelem na účel systému opatření ukládaných mladistvým (§ 9 odst. 1 ZSVM).“⁴³ Způsobená újma však nikdy nesmí být cílem trestního opatření.

„Potenciál trestních opatření ovlivnit chování, postoje a poměry mladistvých je ve srovnání s výchovnými a ochrannými opatřeními nižší, nikoliv však zanedbatelný. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže proto také vyslovuje požadavek jejich ukládání a výkonu tak, aby i ona napomáhala k vytváření vhodných podmínek pro další rozvoj mladistvých (§ 3 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSVM) a aby eliminovala negativní vlivy vnějšího prostředí na ně (§ 9 odst. 1 ZSVM). Právě tím tato opatření zásadně odlišuje od trestů ukládaných v trestních věcech dospělých pachatelů. To však neznamená, že se při jejich ukládání vůbec neuplatní požadavek ochrany společnosti a jednotlivců před proviněními a před jejich pachateli, na nějž klade důraz trestní zákon (§ 23 odst. 1 trestního zákona). ... Tento přístup k řešení trestné činnosti mladistvých je projevem zásady pomocné úlohy trestní represe.“⁴⁴ Vyjádřením této zásady je také zakotvení institutů upuštění od uložení trestního opatření (§ 11 a § 12 ZSVM) a podmíněného upuštění od uložení trestního opatření (§ 14 ZSVM).

Základním předpokladem upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 odst. 1 ZSVM je, že mladistvý spáchal provinění menší nebezpečnosti, svého činu lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě. Pokud jsou tyto podmínky splněny, může soud upustit od uložení trestního opatření v následujících alternativních případech:

- a) vzhledem k povaze spáchaného činu a k dosavadnímu životu mladistvého lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem pro mládež postačí k jeho nápravě,
- b) mladistvý se dopustil činu z neznalosti právních předpisů, která je zejména vzhledem k jeho věku, rozumové vyspělosti a prostředí, ve kterém žil, omluvitelná (jako zohlednění tzv. negativního právního omylu), nebo
- c) soud pro mládež přijme záruku za nápravu mladistvého a má za to, že vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, povaze spáchaného činu a osobě mladistvého se uložení trestního opatření nejeví nutným.

Upuštění od uložení trestního opatření lze podle ustanovení § 11 odst. 2 ZSVM ještě doplnit tím, že soud mladistvého napomene, anebo může jeho postižení přenechat zákonnému

⁴³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Obecná část a zvláštní část; Linde, Praha 2005, str. 424

⁴⁴ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 29

zástupci, škole nebo výchovnému zařízení. O tomto institutu jsme se zmiňovali již v souvislosti s výchovnými opatřeními, konkrétně u napomenutí s výstrahou. „Napomenutí mladistvého podle § 11 odst. 2 ZSVM má v zásadě stejnou povahu. Na rozdíl od napomenutí s výstrahou podle § 20 odst. 1 ZSVM zákon nevyžaduje, aby při jeho vyslovení mladistvému byl přítomen některý z jeho zákonných zástupců.“⁴⁵

Ustanovení § 12 ZSVM také soudu umožňuje upustit od uložení trestního opatření. Od úpravy obsažené v § 11 ZSVM se liší tím, že nevyžaduje, aby mladistvý spáchal provinění menší společenské nebezpečnosti. Jedná se o následující případy:

- a) mladistvý spáchal provinění ve stavu vyvolaném duševní poruchou a soud pro mládež má za to, že ochranné léčení, které zároveň ukládá, zajistí nápravu mladistvého lépe než trestní opatření, nebo
- b) vůči mladistvému je užito ochranné nebo výchovné opatření a k dosažení účelu zákona o soudnictví ve věcech mládeže není třeba uložit trestní opatření.

„Na upuštění od uložení trestního opatření nemá obviněný nárok, vždy však může usilovat, aby soud pro mládež od uložení trestního opatření upustil. Soud může takto rozhodnout také sám, z vlastního podnětu.“⁴⁶

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže upravuje též podmíněné upuštění od uložení trestního opatření v § 14, pro něž je charakteristická potřeba soudu sledovat po stanovenou dobu (až na jeden rok) chování mladistvého. V rámci této práce jsem se několikrát zmínila o tom, že je velmi efektivní kombinovat tyto instituty podmíněné zkušební dobou s výchovnými nebo ochrannými opatřeními, které směřují k tomu, aby mladistvý vedl řádný život. Tato možnost je dána soudu kromě jiného na základě ustanovení § 14 odst. 2 ZSVM, kde je dále obsažen požadavek, aby byla pachatelé ukládána povinnost, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou proviněním způsobil. Pro podmíněné upuštění od uložení trestního opatření platí stejné podmínky jako pro upuštění od uložení trestního opatření podle § 11 stanovené v § 11 odst. 1 ZSVM.

Výčet druhů trestních opatření uplatnitelných v trestních věcech mladistvých obsahuje ustanovení § 24 odst. 1 ZSVM. Podle tohoto ustanovení mohou být za spáchaná provinění uložena následující trestní opatření:

- a) obecně prospěšné práce,
- b) peněžitě opatření,

⁴⁵ Sotolář, A: K možnosti přenechání postížení mladistvého provinilce zákonným zástupcům, škole a výchovnému zařízení; *Trestněprávní revue* 2004, 11, str. 334

⁴⁶ Jelínek, J., Melicharová, D.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*; Linde, Praha 2004, str. 30

- c) peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- d) propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty,
- e) zákaz činnosti,
- f) vyhoštění
- g) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení),
- h) odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem,
- i) odnětí svobody nepodmíněné.

Výčet je taxativní a oproti výčtu trestů ukládaných dospělým pachatelům (v § 27 trestního zákona) je okruh trestních opatření omezen. Na druhé straně je zde upraveno trestní opatření, které trestní zákon nezná (peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu). „Za splnění zákonných podmínek lze každému mladistvému pachateli uložit kterýkoli druh trestního opatření, není-li zákonem výslovně stanoveno omezení. Je přípustné uložit i více druhů trestních opatření vedle sebe v určitých kombinacích (§ 28 trestního zákona). ... Některá lze uložit samostatně za předpokladu, že jsou výslovně uvedena v příslušném ustanovení zvláštní části trestního zákona ... Zvláštní postavení mají z tohoto hlediska trestní opatření obecně prospěšných prací (§ 45 odst. 2 trestního zákona), peněžité opatření [§ 53 odst. 2 písm. b), odst. 3 trestního zákona] a trestní opatření vyhoštění (§ 28 odst. 1 trestního zákona), neboť je lze uložit samostatně, i když trestní zákon ve zvláštní části takový druh trestního opatření v sankci za provinění nestanoví.“⁴⁷

Zákonné vymezení druhů trestních opatření vytváří určitý systém, který svým uspořádáním vypovídá o hierarchii zájmů, které trestní opatření postižují, nikoliv však podle jejich závažnosti. V systému trestních opatření převažují takové druhy, které nejsou spojeny s odnětím svobody a s izolací mladistvého od společnosti (tzv. alternativní trestní opatření).

„Zákon o soudnictví ve věcech mládeže zdůrazňuje, že trestní opatření mohou být ukládána pouze v jeho mezích (§ 3 odst. 1), jejich druh a výměra musí korespondovat okolnostem případu i osobním poměrům mladistvého (§ 3 odst. 3) a jejich výkonem nesmí být ponížena lidská důstojnost (§ 24 odst. 2).“⁴⁸

6.4.1 Ukládání trestního opatření (§ 25 ZSVM)

Trestní opatření ukládají výlučně soudy. Řídí se přitom některými základními zásadami pro stanovení konkrétní výměry obsaženými jednak v § 31 trestního zákona a v § 25 ZSVM, které pro trestní věci mladistvých rozšiřuje výčet obecných polehčujících okolností

⁴⁷ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 29 – 30

⁴⁸ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 29

obsažený v § 33 trestního zákona. „Druh, kombinace a intenzita trestních opatření musí být soudem v každém konkrétním případě stanoveny tak, aby odpovídaly všem zvláštnostem případu (zásada individualizace trestních opatření).“⁴⁹ Zároveň je však třeba zachovávat zásadu zákonnosti. „Kombinací těchto zásad lze vymezit následující obecná kritéria pro stanovení druhu a výměry trestního opatření:

- účel trestního opatření (§ 9 odst. 1 a § 24 odst. 2 ZSVM, § 23 trestního zákona),
- stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (obecně ke kritériím viz § 3 odst. 4 trestního zákona),
- možnosti nápravy a poměry mladistvého, popřípadě výchovný vliv toho, kdo převzal záruku za jeho nápravu (§ 31 odst. 1 trestního zákona),
- okolnosti polehčující a přitěžující (§ 33 a 34 trestního zákona, § 25 odst. 1 ZSVM),
- zvláštní podmínky pro ukládání jednotlivých druhů trestních opatření.⁵⁰

Podle § 25 odst. 1 ZSVM se při výměře trestního opatření jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel

- a) úspěšně vykonal probační program nebo jiný vhodný program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvoji sociálních dovedností a osobnosti mladistvého,
- b) poskytl zadostiučinění poškozenému, nahradil úplně nebo alespoň částečně způsobenou škodu, odčinil nebo alespoň zmírnil újmu, kterou mu způsobil, a přičinil se o obnovení právních a společenských vztahů, které narušil svým chováním, nebo
- c) po spáchání provinění se choval tak, že lze důvodně předpokládat, že se v budoucnu již trestné činnosti nedopustí.

Soud také podle § 25 odst. 2 ZSVM přihlédne k tomu, že mladistvý spáchal provinění ve stavu zmenšené přičetnosti, který si přivodil vlivem návykové látky. „To platí nejen pro případy, kdy se mladistvý uvedl do stavu zmenšené přičetnosti, v němž spáchal provinění, z nedbalosti, ale i pro případy, kdy tak jednal úmyslně. Zákon však nestanoví, zda k této okolnosti má soud přihlédnout ve prospěch mladistvého či v jeho neprospěch...“⁵¹

Základní zákonné předpoklady pro užití jednotlivých trestních opatření jsou z větší části vymezeny v trestním zákoně. Pro výkon těchto opatření se v návaznosti na to často užije úprava obsažená v trestním řádu.

⁴⁹ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 30

⁵⁰ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 30

⁵¹ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 31

6.4.2 Obecně prospěšné práce

„Podstatou tohoto trestního opatření je určitá obecně prospěšná pracovní povinnost (její bližší vymezení je v § 45 odst. 3 trestního zákona), kterou mladistvý musí splnit ve stanoveném rozsahu osobně, ve svém volném čase a bezplatně (§ 45a odst. 3 trestního zákona). Současně je jeho povinností chovat se v občanském životě řádně.“⁵² Mladistvý je v průběhu výkonu tohoto opatření podroben určité institucionalizované kontrole, která byla zákonem o soudnictví ve věcech mládeže svěřena Probační a mediační službě.

Podle § 45 odst. 1 trestního zákona může soud uložit trestní opatření obecně prospěšných prací pachateli, který se dopustil provinění, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřesahující pět let, jestliže vzhledem k povaze spáchaného provinění a možnosti nápravy pachatele není třeba uložení jiného trestního opatření k dosažení jeho účelu. Výběr prací při ukládání obecně prospěšných prací je zákonem o soudnictví ve věcech mládeže (§ 26 odst. 1) omezen tím, že nesmí vzhledem ke své povaze nebo okolnostem, za kterých jsou vykonávány, ohrožovat zdraví, bezpečnost nebo mravní vývoj mladistvého. Podobně jako u dospělých pachatelů, ani zákon o soudnictví ve věcech mládeže nevyžaduje souhlas mladistvého s uložením tohoto trestního opatření. Stanoví pouze povinnost soudu zjistit stanovisko mladistvého a povinnost k tomuto stanovisku přihlídnout.

Na rozdíl od trestu obecně prospěšných prací ukládanému dospělým pachatelům, nesmí horní hranice sazby tohoto trestního opatření převyšovat polovinu horní hranice stanovené v trestním zákoně (§ 26 odst. 1 ZSVM), takže mladistvým se obecně prospěšné práce ukládají ve výměře od 50 do 200 hodin. „Jestliže mladistvý v době od odsouzení do skončení výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací nevedl řádný život, nebo zaviněně nevykonal ve stanovené době uložené trestní opatření, přemění soud trestní opatření obecně prospěšných prací nebo jeho zbytek v trestní opatření odnětí svobody...“⁵³

6.4.3 Peněžité opatření a peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu

Toto opatření je významnou alternativou ke krátkodobým trestním opatřením odnětí svobody. „Jeho využitelnost ve sféře soudnictví ve věcech mládeže nicméně značně omezuje to, že mladiství zpravidla nedisponují dostatečnými finančními zdroji a jejich postih majetkovými sankcemi má často negativní dopad na další osoby z jejich blízkého okolí a na poškozené. V zájmu překlenutí těchto problematických dopadů peněžitých opatření otevírá zákon o soudnictví ve věcech mládeže poměrně široký prostor pro využití některých

⁵² Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 62

⁵³ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 62

netradičních forem jejich uplatnění.“⁵⁴ Autoři tohoto příspěvku mají na mysli především peněžité opatření ve formě denní sazby a peněžité opatření s podmíněným odkladem.

Podmínky pro uložení peněžitého opatření jsou upraveny jednak v trestním zákoně a jednak v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže. Co se týče předpokladů, které jsou společné jak dospělým pachatelům tak mladistvým, jsou upraveny v § 53 trestního zákona a patří mezi ně:

- mladistvý pachatel získal nebo se snažil získat prostřednictvím úmyslného provinění majetkový prospěch (§ 53 odst. 1 trestního zákona),
- trestní zákon ve zvláštní části uložení tohoto trestního opatření dovoluje [§ 53 odst. 2 písm. a) trestního zákona], nebo
- jedná se o provinění, u něhož horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, a vzhledem k povaze spáchaného provinění a možností nápravy pachatele není soudem současně uloženo trestní opatření odnětí svobody [§ 53 odst. 2 písm. b) trestního zákona]

Peněžité opatření může být mladistvému uloženo také samostatně, jestliže vzhledem k povaze spáchaného provinění a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestního opatření k dosažení jeho účelu není třeba (§ 53 odst. 3 trestního zákona). K uvedeným podmínkám však v případě mladistvých přistupuje ještě zvláštní podmínka obsažená v § 27 odst. 1 ZSVM. Podle tohoto ustanovení musí být mladistvý výdělečně činný nebo jeho majetkové poměry uložení takového opatření umožňují.

Mladistvým se toto trestní opatření ukládá ve výměře od 1 000 Kč do 500 000 Kč (§ 27 odst. 1 ZSVM). Při jeho ukládání soud přihlédne (kromě jiného) k osobním a majetkovým poměrům pachatele; toto trestní opatření v žádném případě neuloží, je-li zřejmé, že by bylo nedobytné (§ 54 odst. 1 trestního zákona). „Zákon o soudnictví ve věcech mládeže umožňuje stanovit výši peněžitého opatření také formou denní sazby, což je nově zaváděná forma výpočtu celkové výše peněžitého opatření, jehož podstatou je vyjádření závažnosti činu počtem dní, kdy výše denní sazby se stanovuje na základě pečlivého hodnocení majetkových poměrů mladistvého.“⁵⁵ Výše denní sazby může být s přihlédnutím k dennímu výdělku mladistvého stanovena na 100 Kč až 1 000 Kč na den na dobu 5 až 500 dnů.

Podobně jako u dospělých pachatelů platí i zde, že soud pro případ, že by peněžité opatření nebylo ve stanovené lhůtě vykonáno, ukládá jako náhradní trestní opatření odnětí svobody až na jeden rok (§ 27 odst. 3 ZSVM). „Také na mladistvé se vztahuje ustanovení

⁵⁴ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 64

⁵⁵ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 54 – 55

§ 344 odst. 3 trestního řádu, podle něhož mohou být výkon náhradního trestního opatření odnětí svobody nebo poměrné části odvrácené tím, že peněžité opatření nebo jeho poměrnou část mladistvý zaplatí.⁵⁶ Ustanovení § 27 odst. 4 ZSVM zakotvuje specificky pro trestní věci mladistvých možnost nahradit po právní moci rozhodnutí o uložení peněžitého opatření a po vyjádření mladistvého zaplacení peněžitého opatření nebo jeho nevykonaného zbytku vykonáním obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu pro tento účel zřízeného. Tím výrazně posiluje alternativní podobu tohoto trestního opatření.

Dalším novým institutem, který souvisí s peněžitým opatřením, je peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu upraveným v § 28 ZSVM. Soud jej může uložit, jestliže:

- a) vzhledem k osobě mladistvého, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu [§ 28 odst. 1 písm. a) ZSVM], nebo
- b) přijme záruku za nápravu mladistvého a vzhledem k výchovnému vlivu toho, kdo záruku nabídl, má důvodně za to, že účelu trestního opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu [§ 28 odst. 1 písm. b) ZSVM].

Pokud je soudem toto opatření uloženo, je třeba stanovit zkušební dobu až na tři léta (§ 29 odst. 1 ZSVM). „Dolní hranice zkušební doby není stanovena, avšak spíše jen výjimečně by měla trvat méně než jeden rok, neboť během takto krátké doby by bylo většinou obtížné učinit objektivní závěr o tom, zda se mladistvý osvědčil.“⁵⁷ „Odkládá-li soud výkon peněžitého opatření, je na jeho úvaze případné využití vhodných výchovných opatření směřujících k posílení působení zkušební doby na mladistvého a ke konsolidaci jeho poměrů (§ 29 odst. 2 ZSVM).“⁵⁸ Mladistvý musí v průběhu zkušební doby vést řádný život a vyhovět uloženým podmínkám. V takovém případě soud vysloví, že se osvědčil. Jinak rozhodne, a to případně již během zkušební doby, že se opatření vykoná.

6.4.4 Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty

Propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty lze mladistvým ukládat ve stejných případech jako dospělým a platí zde plně úprava obsažená v trestním zákoně. V § 55 odst. 1 trestního zákona je blíže vymezena věc, která může být předmětem propadnutí a potažmo také ochranného opatření zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty. Jedná se o věc nebo jinou majetkovou hodnotu:

⁵⁶ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 55

⁵⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Část obecná a část zvláštní; Linde, Praha 2005, str. 428

⁵⁸ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 68

- a) které bylo užito ke spáchání provinění,
- b) která byla ke spáchání provinění určena,
- c) kterou pachatel získal proviněním nebo jako odměnu za něj, nebo
- d) kterou pachatel, byť jen zčásti, nabyl za věc nebo jinou majetkovou hodnotu uvedenou pod písm. c), pokud hodnota věci nebo jiné majetkové hodnoty uvedené pod písm. c) není ve vztahu k hodnotě nabyté věci nebo jiné majetkové hodnoty zanedbatelná.

Podmínkou pro uložení tohoto trestního opatření je to, že pachatel je majitelem věci nebo jiné majetkové hodnoty, o kterou jde (§ 55 odst. 2 trestního zákona). Propadlá věc nebo jiná majetková hodnota připadá státu (§ 55 odst. 5 trestního zákona).

Trestní opatření propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty lze samostatně uložit pouze v případě, že to trestní zákon ve zvláštní části umožňuje a jestliže vzhledem k povaze spáchaného provinění a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestního opatření k dosažení jeho účelu není třeba (§ 56 trestního zákona). Obligatorně jej soud uloží v případě, že pachatel věc nebo jinou majetkovou hodnotu drží neoprávněně nebo v rozporu se zvláštním právním předpisem (§ 55 odst. 3 trestního zákona).

Trestní zákon v § 55 odst. 4 dále stanoví zákaz disponovat s propadlou věcí nebo jinou majetkovou hodnotou před právní mocí rozhodnutí, které by mohlo znamenat zmaření uloženého trestního opatření. Pokud však byla tato věc nebo jiná majetková hodnota zničena, poškozena, zcizena, učiněna nepotřebnou nebo zůžitkována ještě před uložením trestního opatření, anebo bylo jinak toto trestní opatření zmařeno, může soud uložit propadnutí náhradní hodnoty až do výše, která odpovídá hodnotě takové věci nebo jiné majetkové hodnoty. Propadlá náhradní hodnota opět připadá státu.

6.4.5 Zákaz činnosti

„Podstatou trestního opatření zákazu činnosti je povinnost zdržet se výkonu určité činnosti. Jde o specifické opatření, jehož smyslem je mladistvému přímo zabránit v dalším páčání trestné činnosti, a to jeho dočasným vyřazením z možnosti zastávat a vykonávat určité zaměstnání nebo povolání, anebo vykonávat činnosti, k nimž je zapotřebí zvláštního povolení nebo jejichž výkon upravují zvláštní předpisy.“⁵⁹

Ukládání tohoto trestního opatření mladistvým je limitováno omezením v § 26 odst. 2 ZSVM, kde je stanoveno, že uložený zákaz činnosti nesmí být na překážku přípravě na povolání mladistvého. Horní hranice sazby nesmí převyšovat pět let. „Trestní opatření začíná

⁵⁹ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 63

běžet dnem právní moci odsuzujícího rozsudku a do doby jeho trvání se nezapočítává doba, po kterou byl mladistvý ve výkonu trestního opatření odnětí svobody.⁶⁰ Zákodárce dále umožňuje soudu kombinovat toto opatření s vhodnými výchovnými opatřeními, které mají potenciál k nastartování pozitivní změny u mladistvého.

Toto trestní opatření je však upraveno především v trestním zákoně, který stanoví obecné předpoklady pro jeho uložení. Hlavním předpokladem je to, že se pachatel dopustil trestné činnosti v souvislosti se zakázanou činností (§ 49 odst. 1 trestního zákona). Lze jej uložit také samostatně, pokud to trestní zákon ve zvláštní části umožňuje a jestliže není vzhledem k povaze spáchaného provinění a možností nápravy pachatele třeba pro dosažení účelu ukládat ještě další trestní opatření.

6.4.6 Vyhoštění

Trestní opatření vyhoštění může soud uložit mladistvému, který není občanem České republiky ani osobou, které bylo přiznáno postavení uprchlíka, vyžaduje-li to bezpečnost lidí nebo majetku, anebo jiný obecný zájem (§ 57 odst. 1 trestního zákona). „Vyhoštěním se zde rozumí odnětí práva cizince nadále se zdržovat na území České republiky (pokud takové právo měl) a jeho přemístění na území jiného státu nebo předání příslušným orgánům jiného státu. Co do svého plošného působení se vyhoštění vztahuje na celé území České republiky... Bezprostředním účelem trestního opatření vyhoštění je zabránit mladistvému provinilci v páchání další trestné činnosti na území České republiky...“⁶¹

Trestní zákon v § 57 odst. 3 taxativně vyjmenovává případy, kdy nelze trestní opatření vyhoštění uložit:

- a) nepodařilo se zjistit státní příslušnost pachatele,
- b) pachateli byl poskytnut azyl,
- c) pachatel má na území České republiky povolen dlouhodobý pobyt, má zde pracovní a sociální zázemí a uložení trestního opatření vyhoštění by bylo v rozporu se zájmem na spojování rodin,
- d) hrozí nebezpečí, že pachatel bude ve státě, do kterého by měl být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, národnost, příslušnost k určité sociální skupině, politické nebo náboženské smýšlení, nebo jestliže by vyhoštění vystavilo pachatele mučení či nelidskému nebo ponižujícímu zacházení anebo trestu,

⁶⁰ Kovářová, D.: Trestní opatření ukládaná mladistvým; Právo a rodina 2006, 6, str. 3

⁶¹ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 64

- e) pachatel je občanem Evropské unie nebo jeho rodinným příslušníkem bez ohledu na státní příslušnost a má na území České republiky povolen trvalý pobyt anebo cizincem s přiznaným právním postavením dlouhodobě pobývajícím rezidenta na území České republiky podle zvláštního právního předpisu, neshledá-li vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku, nebo
- f) pachatel je občanem Evropské unie a v posledních 10 letech nepřetržitě pobývá na území České republiky, neshledá-li vážné důvody ohrožení bezpečnosti státu.

Trestní opatření vyhoštění lze uložit samostatně nebo vedle jiného druhu trestního opatření. „Vyhoštění však nebude praktické vedle trestního opatření zákazu činnosti ani vedle podmíněného odsouzení či podmíněně odloženého peněžitého opatření. Výkon trestního opatření vyhoštění také nelze podmíněně odložit.“⁶²

Při ukládání tohoto opatření přihlíží soud ke stupni společenské nebezpečnosti provinění, možnostem nápravy pachatele a ke stupni ohrožení bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného obecného zájmu, a podle toho stanoví výměru, která se pro mladistvé pohybuje v rozmezí od jednoho do pěti let. Specificky u mladistvých pachatelů soud přihlíží také k jeho rodinným a osobním poměrům a dbá toho, aby tímto trestním opatřením nebyl vydán nebezpečí zpustnutí (§ 26 odst. 3 ZSVM).

6.4.7 Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem

„Podmíněné odsouzení a podmíněné odsouzení s dohledem představují dvě základní alternativy k nepodmíněnému trestnímu opatření odnětí svobody. Jejich podstata spočívá v tom, že soud ... vynese odsuzující rozsudek a uloží trestní opatření odnětí svobody, ale jeho výkon odloží (přesněji řečeno promine je) pod podmínkou, že mladistvý se bude ve stanovené zkušební době řádně chovat a vyhoví uloženým podmínkám.“⁶³ „Zkušební doba slouží k tomu, aby se prověřilo, zda je opodstatněná prognóza řádného chování obviněného. Pohřížka výkonem trestního opatření má vést odsouzeného k nápravě.“⁶⁴ Na kontrole během zkušební doby se podílí Probační a mediační služba.

Soud může podmíněně odložit výkon trestního opatření odnětí svobody nepřevyšujícího dvě léta, jestliže vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, ve kterém žije a pracuje, a k okolnostem případu má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu (§ 58 odst. 1 trestního zákona). Za

⁶² Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 64

⁶³ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 69

⁶⁴ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 59

těchto podmínek je ukládáno také podmíněné odsouzení s dohledem s tím rozdílem, že lze podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody nepřevyšujícího tři léta (§ 60a odst. 1 trestního zákona). „Toto omezení zaručuje, že jej bude soud používat pouze pro méněší typy provinění.“⁶⁵ Při uložení těchto opatření soud současně stanoví zkušební dobu na jeden rok až tři léta. Stejně jako u podmíněného odložení peněžitého opatření nelze mladistvému uložit přiměřené omezení a povinnosti či povinnost nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním, ale spolu s podmíněným odsouzením či podmíněným odsouzením s dohledem lze uložit výchovná opatření, což může být velmi efektivní kombinací.

Jestliže podmíněně odsouzený vedl ve zkušební době řádný život a vyhověl uloženým podmínkám, vysloví soud, že se osvědčil; jinak rozhodne, a to případně již během zkušební doby, že se trest vykoná (§ 60 odst. 1 trestního zákona). V případě mladistvých však soud může vzhledem k okolnostem případu a osobě mladistvého ponechat podmíněné odsouzení v platnosti i přesto, že mladistvý odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestního opatření odnětí svobody, nejenom ve výjimečných případech, a

- a) stanovit nad mladistvým odsouzeným dohled, pokud již nebyl uložen,
- b) přiměřeně prodloužit zkušební dobu, ne však o více než dvě léta, přičemž nesmí překročit horní hranici zkušební doby v trvání pěti let, nebo
- c) uložit další výchovné opatření směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Na výkon dohledu se obdobně užijí ustanovení o dohledu probačního úředníka jako výchovného opatření.

6.4.8 Nepodmíněné odnětí svobody

„Trestní opatření odnětí svobody je v systému sankcí určených pro mladistvé provinilce posledním prostředkem jejich trestního postihu (ultima ratio). Specificky nepodmíněné odnětí svobody může totiž soud pro mládež podle § 31 odst. 2 ZSVM mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu zákona. Při úvaze o tom musí vzít ohled na okolnosti případu a na osobu mladistvého, případně též na předchozí použitá opatření.“⁶⁶

Trestní sazby tohoto trestního opatření se řídí zvláštní částí trestního zákona s tím, že se u mladistvých snižují na polovinu, přičemž horní hranice trestní sazby nesmí převyšovat pět let a dolní hranice jeden rok (§ 31 odst. 1 ZSVM). Uložit přísnější opatření odnětí svobody lze pouze v jediném případě, a to, když mladistvý spáchal provinění, za které trestní

⁶⁵ Kovářová, D.: Trestní opatření ukládaná mladistvým; Právo a rodina 2006, 6, str. 4

⁶⁶ Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 70

zákon ve zvláštní části dovoluje uložení výjimečného trestu, a že stupeň nebezpečnosti takového provinění pro společnost je vzhledem k zvlášť zavrženíhodnému způsobu provedení nebo k zvlášť zavrženíhodné pohnutce nebo k zvlášť těžkému a těžko napravitelnému následku mimořádně vysoký. Soud pro mládež tak může mladistvému uložit trestní opatření odnětí svobody na pět až deset let, má-li za to, že by odnětí svobody v rozmezí do pěti let k dosažení účelu trestního opatření nepostačovalo (§ 31 odst. 3 ZSVM). Zákonodárce také umožnil mimořádně snížit trestní opatření odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby bez omezení uvedeného v trestním zákoně, má-li soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům mladistvého za to, že by použití stanovené trestní sazby odnětí svobody bylo pro mladistvého nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestního opatření dosáhnout i odnětím svobody kratšího trvání (§ 32 odst. 1 ZSVM). Toto mimořádné snížení je možné také tehdy, jestliže soud odsuzuje mladistvého za přípravu k provinění nebo za pokus provinění a má vzhledem k povaze a závažnosti přípravy nebo pokusu za to, že by bylo použití stanovené trestní sazby pro mladistvého nepřiměřeně přísné a že lze účelu trestního opatření dosáhnout i trestním opatřením kratšího trvání (§ 32 odst. 2 ZSVM).

Výkon trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody upravuje zvláštní zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších předpisů. Podle jeho ustanovení § 8 odst. 2 a § 5 odst. 3 se odnětí svobody u mladistvých vykonává ve věznicích pro mladistvé nebo ve zvláštních odděleních nespécializovaných věznic. „Cílem je snížení rizika negativního vlivu dospělých odsouzených na mladistvé, což by ještě více snížilo výchovnou složku odnětí svobody.“⁶⁷ Po dovršení devatenáctého roku věku může však soud rozhodnout o jeho přeražení do věznice pro ostatní odsouzené (§ 79 odst. 1 ZSVM). Kromě toho lze mladistvého podmíněně propustit i dříve než vykoná polovinu nebo třetinu uloženého trestního opatření podle § 78 ZSVM.

Výkon trestního opatření odnětí svobody lze u mladistvých odložit na dobu potřebnou k dokončení jeho vzdělání nebo jiné přípravy k povolání za splnění následujících podmínek: uložené trestní opatření nepřevyšuje jeden rok a mladistvý k tomu podá návrh. Výkon opatření lze odložit nejdéle na dva roky. Jestliže mladistvý v době odkladu nespáchal žádné provinění ani trestný čin a úspěšně dokončil své vzdělání nebo jinou přípravu na povolání, může soud pro mládež s přihlédnutím k povaze a závažnosti spáchaného provinění, k délce vzdělání nebo jiné přípravy k povolání, osobě mladistvého a jeho poměrům rozhodnout o upuštění od výkonu odnětí svobody (§ 77 odst. 2 ZSVM).

⁶⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Část obecná a část zvláštní, Linde, Praha 2005, str. 431

7. ODKLONY OD STANDARDNÍHO PROCESU V ŘÍZENÍ VE VĚCECH MLADISTVÝCH

V poslední době je pro trestní politiku charakteristický zájem o důsledné využívání odklonů od trestního řízení. Jedná se o „specifické procesní formy řešení trestních věcí, v nichž je dáno důvodné podezření mladistvého ze spáchání určitého provinění a standardní formou jejich projednání by bylo provedení hlavního líčení a rozhodnutí o vině či nevině, případně i o trestním opatření, avšak za splnění zákonem stanovených předpokladů věc takto není projednána a k jejímu vyřešení dojde specifickým procesním postupem, aniž by mu bylo uloženo trestní opatření. Svou povahou tedy jde o procesní alternativy k potrestání, resp. alternativní způsoby řízení (alternativní ve vztahu ke standardním formám projednání a rozhodování trestních věcí). Ty současně patří mezi zvláštní způsoby řízení, nejde však o jediné jejich druhy.“¹ Odklon lze chápat jako alternativu nahrazující uložení trestu v okamžiku, kdy již jsou naplněny cíle sledované trestním procesem či mají být naplněny přímo odklonem samým.

Zákonodárce upravuje odklony od trestního řízení v oddílu nazvaném „Zvláštní způsoby řízení“ a v § 69 ZSVM vyjmenovává jejich druhy. „Znění tohoto ustanovení a název uvedeného oddílu naznačují, že tento výčet je taxativní, ovšem není tomu tak. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže na jiných místech zmiňuje i další druhy zvláštních řízení upravených trestním řádem...“² Úplný výčet zvláštních způsobů řízení uplatnitelných v trestních věcech mladistvých zahrnuje následující druhy řízení:

- podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 a 308 trestního řádu),
- narovnání (§ 309 až 314 trestního řádu),
- odstoupení od trestního stíhání (§ 70 a 71 ZSVM),
- řízení proti uprchlému (§ 302 až 306a trestního řádu),
- řízení před samosoudcem, včetně zjednodušeného řízení (§ 314a až 314d trestního řádu),
- řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu (§ 314h až 314k trestního řádu).³

V této práci mám v úmyslu zabývat se pouze odklony od trestního řízení, tedy podmíněným zastavením trestního stíhání, narovnáním a odstoupením od trestního stíhání. Pokud jde o jejich vzájemný vztah, „zákon pro jejich uplatnění stanoví dílem odlišné podmínky a rovněž

¹ Sotolář, A.: K některým specifickým uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 3, str. 65

² Ščerba, F.: K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým; Trestní právo 2005, 5, str. 16

³ Sotolář, A.: K některým specifickým uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 3, str. 65

účinky rozhodnutí jsou rozdílné, proto by k jejich využívání nemělo docházet ve stejných případech a každý z těchto odklonů by měl být vhodný především pro určitý okruh mladistvých provinilců, provinění či procesních situací. Na druhé straně je účel všech tří institutů obdobný a shodné jsou rovněž některé zákonné předpoklady pro jejich aplikaci. Proto hranice využitelnosti těchto odklonů nemusí být neprostupná.⁴

Ustanovení § 68 ZSVM obsahuje obecné předpoklady pro využití odklonů v řízení proti mladistvým:

- podezření ze spáchání provinění se jeví na základě dostatečného objasnění skutkového stavu zcela důvodným,
- obviněný mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin,
- obviněný mladistvý je připraven vypořádat se s jeho příčinami a
- obviněný mladistvý je připraven přičinit se o odstranění škodlivých následků svého provinění.

Jako fakultativní podmínka je stanovena

- možnost, aby na mladistvém bylo požadováno, aby se zavázal k chování omezujícímu možnosti spáchání dalšího provinění.

Je zřejmé, že zákon o soudnictví ve věcech mládeže na rozdíl od dospělých obviněných vyžaduje také „určitý, z hlediska zájmů společnosti pozitivní postoj mladistvého k jeho činu a jeho příčinám a následkům. ... Ve vztahu k podmíněnému zastavení trestního stíhání a narovnání je tento požadavek zpřísněním a potenciálním omezením pro jejich aplikaci.“⁵

Velmi problematická se však zdá být poslední, fakultativní podmínka. „Tím základním je otázka, jaký závazek ke splnění tohoto účelu je možné vyžadovat. První možností je, že závazek by mohl mít pouze určitou deklaratorní formu, např. slib mladistvého, že se v budoucnu vyvaruje dalších protiprávních jednání, zejména pak dalších provinění. Vyžadování takového slibu by však zřejmě nebylo příliš účelné, ... Druhou, reálnější možností by byl závazek mladistvého k určitým povinnostem či omezením směřujícím k odstranění možných kriminogenních faktorů v jeho dalším životě. ... Takový závazek by pak tedy měl povahu výchovného opatření (§ 15 a násl. ZSVM), zejména pak výchovných povinností a výchovných omezení (§ 18 a 19 ZSVM).“⁶ V takovém případě je však třeba rozlišovat, zda se jedná o konečný způsob vyřízení věci nebo o odklon spojený se stanovením zkušební doby. Uložení výchovného opatření ve druhém případě má z logických důvodů

⁴ Sotolář, A.: K některým specifikům uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; *Trestněprávní revue* 2004, 3, str. 67

⁵ Ščerba, F.: K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým; *Trestní právo* 2005, 5, str. 17

⁶ Ščerba, F.: K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým; *Trestní právo* 2005, 5, str. 17

největší smysl – mohla by následovat sankce za případné porušení výchovného opatření. U narovnání a odstoupení od trestního stíhání je takový závazek účelný pouze za existence důvodného předpokladu, že jej mladistvý bude dodržovat dobrovolně.

7.1 Podmíněné zastavení trestního stíhání

Podmíněné zastavení trestního stíhání je upraveno především v ustanoveních § 307 a 308 trestního řádu, takže není pouze záležitostí trestního řízení ve věcech mladistvých. Tento institut „... přichází v úvahu u poměrně širokého okruhu případů, omezených stanovením horní hranice sazby trestu odnětí svobody a dalšími zákonnými podmínkami.“⁷ Může jej uložit soud a v přípravném řízení státní zástupce. Jeho podstatou je „odklad konečného rozhodnutí na pozdější dobu. Dochází při něm k dočasnému zastavení probíhajícího trestního stíhání s tím, že vyhoví-li mladistvý stanoveným podmínkám po určité zkušební dobu, bude jeho trestní stíhání zastaveno definitivně.“⁸ „V řízení o podmíněném zastavení se tedy nerozhoduje o tom, zda obviněný provinění spáchal nebo nespáchal a neukládá se žádné trestní opatření.“⁹ Během zkušební doby by měl mladistvý vést řádný život, což by mělo být hodnoceno individuálně a v souhrnu tak, aby si ten, kdo v této věci rozhoduje, vytvořil celkový obraz o jeho chování po celou zkušební dobu. Pokud se mladistvý řádně nechová a neplní závažným způsobem stanovené podmínky, je nezbytné v trestním stíhání pokračovat. Mladistvý může být v takovém dalším řízení podle okolností odsouzen nebo i zproštěn viny, a v případě odsouzení mu může být uloženo jakékoli zákonem předpokládané trestní opatření. „Rozhodování o podmíněném zastavení trestního stíhání je tedy v podstatě dvoufázové: v první fázi se rozhodne podle § 307 trestního řádu o vlastním podmíněném zastavení a stanoví se zkušební doba v sazbě od šesti měsíců do dvou let, zatímco v druhé fázi se toto rozhodnutí dalším rozhodnutím podle § 308 odst. 1 trestního řádu buď potvrdí (jestliže se mladistvý ve zkušební době osvědčil), nebo se naopak nahradí rozhodnutím o pokračování v trestním stíhání (jestliže se mladistvý ve zkušební době neosvědčil). Druhá z uvedených fází může být za splnění podmínek § 308 odst. 2 trestního řádu nahrazena fikcí o tom, že se obviněný osvědčil.“¹⁰

⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou; Linde, Praha 2005 (23. aktualizované vydání podle stavu k 1.11. 2005), str. 741

⁸ Sotolář, A.: K některým specifickým uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 3, str. 67

⁹ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi; C. H. Beck, Praha 2000, str. 39

¹⁰ Sotolář, A.: K některým specifickým uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 3, str. 67

K rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání musí být splněny tyto kumulativně stanovené předpoklady:

- jde o řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let,
- obviněný se k trestnému činu doznal,
- obviněný nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná potřebná opatření k její náhradě (tyto tři možnosti jsou dány na výběr a ani jedna není upřednostňována),
- obviněný projevil souhlas s takovým vyřízením trestného činu
- vzhledem k osobě pachatele, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Co se týče posledního předpokladu, je zřejmé, že jeho splnění vyžaduje individuální posouzení. Je třeba brát v úvahu konkrétní okolnosti případu i osobnost pachatele, zvažovat jeho pozitivní i negativní stránky a projevy, tak jak vyplývají z jeho chování ve společnosti – v rodině, v bydlišti, v zaměstnání, na veřejnosti. Je nutné přihlédnout také k osobním, majetkovým, rodinným a sociálním poměrům obviněného a jeho rodiny.

V souvislosti s tímto institutem bych ještě jednou ráda připomněla, jak je vhodné a velmi efektivní kombinovat podmíněné zastavení trestního stíhání s výchovnými opatřeními podle § 15 a násl. ZSVM (případně využít § 307 odst. 4 trestního řádu). K. Šabata není však s mírou využívání této možnosti vůbec spokojen – „možnost ukládat přiměřené povinnosti a omezení je využívána velmi skromně.“¹¹

7.2 Narovnání

Další možností tzv. odklonu v trestním řízení je narovnání. Podobně jako v předchozím případě, přichází také narovnání v úvahu „u dosti širokého okruhu případů, omezených stanovením horní hranice trestu odnětí svobody a dalšími zákonnými podmínkami. Uplatní se zejména v případech, kdy stát nemá na trestním postihu pachatele výraznější zájem a dává přednost konsensu mezi obviněným a poškozeným.“¹² Už samotné označení tohoto institutu dává tušit, co je jeho podstatou – je to „urovnání všech vztahů dotčených spáchaným proviněním nebo s ním spojených. ... V institutu narovnání vystupuje do popředí zájem na tom, aby mladistvý důsledně odčinil všechny škodlivé následky

¹¹ Šabata, K.: Pohled na uplatnění odklonu v trestním řízení; Státní zastupitelství 2005, 4, str. 5

¹² Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou; Linde, Praha 2005 (23. aktualizované vydání podle stavu k 1.11. 2005), str. 745

způsobené proviněním, a to jak bezprostředně poškozené osobě (oběti), tak i společnosti (resp. určité komunitě), a tento zájem je preferován před zájmem na jeho odsouzení do takové míry, že dojde-li k odčinění způsobené újmy a splnění dalších zákonem stanovených podmínek, trestní stíhání mladistvého se definitivně zastaví.¹³ Pro tento institut je charakteristické to, že jak pachatel tak poškozený se aktivně podílejí na řešení vzniklého konfliktu a mohou přímo ovlivnit jeho výslednou podobu. Narovnání je také významným prostředkem trestní prevence, protože pachatel je zde vtažen do problému poškozeného a má možnost uvědomit si rozsah, závažnost a dopad všech nepříznivých důsledků spáchaného trestného činu na poškozeného. Rozhodování o narovnání je upraveno především v ustanoveních § 309 až 314 trestního řádu.

„S ohledem na výše uvedenou podstatu narovnání a jeho smysl nepřichází tento druh odklonu v úvahu – na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání – v řízení o provinění, kterým nebyla způsobena škoda.“¹⁴ K rozhodnutí o schválení narovnání, ke kterému je oprávněn soud a v přípravném řízení státní zástupce, musí být kumulativně splněny následující předpoklady (§ 309 odst. 1 trestního řádu):

- jde o provinění, na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let
- obviněný prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě,
- obviněný uhradí poškozenému škodu způsobenou proviněním nebo učiní jiné potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčiní vzniklou újmu,
- obviněný složí na účet soudu nebo v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům, a tato částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti provinění,
- obviněný i poškozený souhlasí s rozhodnutím o schválení narovnání
- soud nebo v přípravném řízení státní zástupce považuje takový způsob vyřízení věci za dostačující vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl proviněním dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům.

Na rozhodnutí o schválení narovnání nemá ani obviněný ani poškozený právní nárok. Svým obsahem v podstatě nahrazuje výrok o trestu.

¹³ Sotolář, A.: K některým specifikům uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 3, str. 67

¹⁴ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: Alternativní řešení trestních věcí v praxi; C. H. Beck, Praha 2000, str. 82

Před tímto rozhodnutím jsou obviněný i poškozený vyslechnuti, zejména ke způsobu a okolnostem uzavření dohody a k dalším okolnostem stanoveným v § 310 odst. 1 trestního řádu. Trestní řád také počítá s možností, že poškozeným je právnická osoba, a upravuje podmínky, za kterých se může k uvedeným okolnostem vyjádřit (§ 310 odst. 3 trestního řádu).

7.3 Odstoupení od trestního stíhání

Odstoupení od trestního stíhání je dalším odklonem od standardního trestního řízení ve věcech. Je komplexně upraveno zákonem o soudnictví ve věcech mládeže (§ 70 a § 71), čímž je vyjádřeno, že se týká pouze mladistvých pachatelů. „Podstata tohoto institutu záleží v tom, že při splnění stanovených podmínek soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce mohou odstoupit od trestního stíhání a současně zastavit trestní stíhání, přičemž se jedná o konečné rozhodnutí ve věci. Odstoupení od trestního stíhání je vázáno na splnění několika obligatorních podmínek a fakultativně se uplatní řada kritérií ve vzájemné kombinaci. Ke škodě věci jsou však kritéria aplikace tohoto institutu stanovena velmi neurčitě, bez bližšího vymezení. ... Dalším nedostatkem přijaté úpravy je okolnost, že poškozený nemůže podat opravný prostředek proti odstoupení od trestního stíhání, pokud bylo rozhodnutí učiněno v přípravném řízení (§ 70 odst. 2 ZSVM).“¹⁵ Ale nepředbíhejme.

Odstoupení od trestního stíhání je fakultativní možností ukončení trestního stíhání. Podmínky, za jejichž splnění lze tento institut využít, jsou stanoveny v § 70 odst. 1 ZSVM následovně:

- jde o řízení o provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta,
- chybí veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého, trestní stíhání není účelné, a
- s přihlédnutím ke stupni nebezpečnosti provinění pro společnost a osobě mladistvého není potrestání nutné k jeho odvrácení od páčání dalšího provinění.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže zároveň v § 70 odst. 3 demonstrativně vypočítává případy, kdy je vhodné za splnění stanovených předpokladů užít tohoto způsobu řešení. Patří sem úspěšné vykonání vhodného probačního programu, úplná nebo alespoň částečná náhrada škody způsobené proviněním za podmínky, že poškozený s takovým odškodněním vyslovil souhlas, anebo vyslovení mladistvému napomenutí s výstrahou, pokud lze takové řešení považovat z hlediska účelu řízení za dostatečné.

¹⁵ Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004, str. 109

Mladistvý má právo do tří dnů od doby, kdy mu bylo usnesení o odstoupení od trestního stíhání oznámeno, že na projednání věci trvá. Může tak učinit z různých důvodů. Následkem takového úkonu je pokračování v započatém trestním stíhání (§ 70 odst. 5 ZSVM). Pokud je v dalším řízení, ve kterém bylo na popud mladistvého pokračováno, vyslovena jeho vina, neuloží se trest (§ 70 odst. 6 ZSVM).

„Na mladistvého je třeba i poté, co rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání nabude právní moci, nadále pohlížet jako na nevinného. Dané rozhodnutí totiž neřeší otázku viny. Na tom nic nemění ani to, že se odstoupení od trestního stíhání zaznamenává do evidence Rejstříku trestů (§ 71 ZSVM).“¹⁶

¹⁶ Sotolář, A.: Odstoupení od trestního stíhání jako specifická forma alternativního řešení trestních věcí mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 6, str. 181

8. NĚKOLIK SLOV NA ZÁVĚR...

V průběhu psaní této práce jsem často přemýšlela nad tím, jak každé z uvedených opatření vypadá v praxi a zda je uplatňováno tak, jak bylo zákonodárcem zamýšleno. Zda jsou v úvahu brány všechny okolnosti, které podle zákona mají být, a jestli je opravdu uplatňováno za tím účelem, za kterým má být. Přemýšlela jsem o tom proto, že má zkušenost z praxe byla často jiná, a nevím, zda to přikládat pouze ojedinělým nedostatkům či se jedná spíše o běžný jev. Natolik časté zkušenosti nemám. Chtěla bych se s některými z nich na závěr se čtenářem podělit.

Jedna zkušenost se týká činnosti Probační a mediační služby. Potkala jsem několik soudců, kteří byli s jejich činností spokojeni a nemohli si vynachválit výsledky, které přinášela. Za sebe musím říci, že spolupráce mladistvého s probačním úředníkem často nebyla i přes vyslovený probační dohled navázána, případně se jednalo o jednorázové návštěvy. Jejich frekvence mohla být i jednou za čtvrt až půl roku, což podle mého názoru ztrácí smysl, který by podle zákona měla mít. Často není z takových faktů vyvozována adekvátní reakce.

Druhou mou zkušeností je nedostatečnost ukládání podmíněného odsouzení, zvláště v případech, že doplněno o další např. výchovné opatření. Myslím si, že takové rozhodnutí nemá na život a pozitivní změnu mladistvého žádný vliv.

Tímto závěrem nechci navodit pesimistický náhled na uvedenou problematiku, jen chci upozornit na rozdíl mezi právní úpravou a realitou, ke kterému často dochází. Podobně také ohlasy na přijetí samostatné úpravy týkající se soudnictví ve věcech mládeže je velmi rozporuplné.

12. POUŽITÁ LITERATURA:

- Crha, L.: Tři poznámky k zákonu č. 218/2003 Sb. (zákon o soudnictví ve věcech mládeže); Státní zastupitelství 2004, 2-3, str. 7 – 9
- Čič, M.: Ochranná výchova v československom trestnom práve; Obzor, Bratislava 1971
- Chromý, J.: Kriminalita dětí – zamyšlení nad současnou právní úpravou; Právo a rodina 2004, 6, str. 12 - 15
- Důvodová zpráva k návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže, tisk 210 Poslanecké sněmovny – volební období 2002 - 2006
- Fenyk, J.: Několik úvah o právní povaze odstoupení od trestního stíhání podle § 70 zákona č. 218/2003 Sb.; Státní zastupitelství 2004, 2-3, str. 2 - 7
- Fojtová, A.: Ochranná výchova nedospělé; Právo a rodina 2000, 10, str. 10 – 15
- Fojtová, A.: Trestní odpovědnost mladistvých; Právo a rodina 2000, 7, str. 11 – 15
- Fojtová, A.: Co jsou děti z hlediska trestně právního?; Právo a rodina 2000, 5, str. 6 - 8
- Háková, L., Kotulan, P., Rozum, J.: Několik poznámek k trestu obecně prospěšných prací; Trestní právo 2005, 4, str. 9 – 14
- Jelínek, J. a kol.: Trestní zákon a trestní řád s poznámkami a judikaturou; Linde, Praha 2005 (23. aktualizované vydání podle stavu k 1.11. 2005)
- Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. Část obecná a část zvláštní; Linde, Praha 2005
- Jelínek, J.: K trestní odpovědnosti mladistvých (Několik poznámek k ustanovení § 5 zákona o soudnictví ve věcech mládeže); Kriminalistika 2005, 2, str. 125 – 132
- Jelínek, J.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže a základní zásady trestního řízení; Kriminalistika 2003, 4, str. 251 – 263
- Jelínek, J., Melicharová, D.: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže; Linde, Praha 2004
- Kacafírková, M.: Trest odnětí svobody mladistvých; Právo a rodina 2001, 8, str. 15 - 18
- Kovářová, D.: Trestní opatření ukládaná mladistvým; Právo a rodina 2006, 6, str. 1 - 5
- Kovářová, D.: Ochranná opatření pro mladistvé; Právo a rodina 2006, 8, str. 1 - 4
- Kovářová, D.: Výchovná opatření pro mladistvé; Právo a rodina 2006, 9, str. 1 - 4
- Kovářová, D.: Trestná činnost dětí a mladistvých; Právo a rodina 2005, 11, str. 8 – 11
- Kovářová, D.: Nad zákonem o soudnictví ve věcech mládeže z pohledu praxe; Právo a rodina 2004, 9, str. 1 – 6
- Kozoň, A.: Prevenci kriminality a špecifické zaobchádzanie nielen pre adolescentov vo výkone trestu odňatia slobody; Kriminalistika 2006, 2, str. 101 - 111

- Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (1.část); Trestní právo 2001, 2, str. 22 - 24
- Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (2.část); Trestní právo 2001, 3, str. 20 - 24
- Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (3.část); Trestní právo 2001, 4, str. 23 - 24
- Lata, J.: Účel trestu a jeho spravedlivost (4.část); Trestní právo 2001, 5, str. 13 - 18
- Lata, J.: Ochranné léčení ve světle nálezu Ústavního soudu sp. zn. IV. ÚS 502/02; Trestní právo 2005, 1, str. 12 - 15
- Marešová, A.: Kriminalita mládeže; Trestní právo 2005, 4, str. 14 - 20
- Mašek, D.: Nová právní úprava trestního soudnictví pro mládež; Právo a rodina 2004, 4, str. 1 - 7
- Mašek, D.: Zjednodušení a zrychlení trestního řízení; Právo a rodina 2002, 2, str.13 - 16
- Miříčka, A., Scholz, O.: O trestním soudnictví nad mládeží; Československý kompas, Praha 1932
- Novotný, O., Osmančík, O.: O problematice prevence kriminality; Trestní právo 2001, 12, str. 2 - 13
- Osmančík, O., a kol.: K problematice alternativních trestů a opatření; IKSP, Praha 1996
- Petráčková, V., Kraus, J.: Akademický slovník cizích slov; Academia, Praha 2001
- Solnař, V.: Tresty a ochranná opatření; Academia, Praha 1979
- Sotolář, A.: K probačním programům v systému soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2006, 12, str. 373 - 378
- Sotolář, A.: Programy probačního typu ve smyslu zákona o soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2006, 7, str. 189 - 199
- Sotolář, A.: K povaze probačního dohledu nad mladistvými provinilci; Trestněprávní revue 2005, 11, str. 304 - 306
- Sotolář, A.: Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2005, 9, str. 229 - 237
- Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (1.část); Trestněprávní revue 2005, 2, str. 29 - 34
- Sotolář, A., Válková, H.: Trestní opatření v trestních věcech mladistvých (2.část); Trestněprávní revue 2005, 3, str. 62 - 74
- Sotolář, A.: K některým specifickým uplatnění zvláštních způsobů řízení v trestních věcech mladistvých; Trestněprávní revue 2004, 3, str. 65 - 74
- Sotolář, A.: K zániku trestnosti činu spáchaného mladistvým podle §7 zákona o soudnictví ve věcech mládeže a k jeho procesním důsledkům; Trestněprávní revue 2004, 5, str. 156 - 158

- Sotolář, A.: Odstoupení od trestního stíhání jako specifická forma alternativního řešení trestních věcí mladistvých; *Trestněprávní revue* 2004, 6, str. 169 - 182
- Sotolář, A.: K uplatnění výchovných opatření vůči mladistvým v průběhu trestního řízení a v rámci odklonů od standardního trestního řízení; *Trestněprávní revue* 2004, 9, str. 276 - 279
- Sotolář, A.: K možnosti přenechání postižení mladistvého provinilce zákonným zástupcům, škole a výchovnému zařízení; *Trestněprávní revue* 2004, 11, str. 333 - 335
- Sotolář, A.: K probačnímu dohledu nad mladistvými a dětmi mladšími patnácti let; *Trestněprávní revue* 2004, 12, str. 356 - 357
- Sotolář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*; C. H. Beck, Praha 2000
- Sotolář, A., Sovák, Z.: *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí (1.díl)*; Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti ČR, Praha 2001
- Šabata, K.: Společensky prospěšná činnost jako výchovná povinnost v rozhodovací praxi státního zástupce; *Státní zastupitelství* 2007, 5, str. 28 - 33
- Šabata, K.: Pohled na uplatnění odklonů v trestním řízení; *Státní zastupitelství* 2005, 4, str. 5 - 7
- Šámal, P.: K soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2003, 9, str. 281 - 282
- Šámal, P., Kůrková, V., Šámalová, M., Bláha, J.: K možnosti ukládat ochranná opatření nepříčetnému mladistvému podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Státní zastupitelství* 2007, 5, str. 17 - 28
- Ščerba, F.: Sankcionování mladistvých; *Kriminalistika* 2005, 2, str. 133 - 143
- Ščerba, F.: K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým; *Trestní právo* 2005, 5, str. 16 - 24
- Ščerba, F.: Výchovná opatření dle návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže; *Trestní právo* 2003, 6, str. 8 - 14
- Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby (1.část)*; *Trestní právo* 2002, 6, str. 21 - 24
- Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby (2.část)*; *Trestní právo* 2002, 7-8, str. 12 - 17
- Ulvrová, P.: Historický exkurz aneb Dětství a dospívání v trestněprávních normách; *Právo a rodina* 2001, 9, str. 17 - 18
- Válková, H.: Odpovědnost za mládež – zajištění kvality a perspektiv soudnictví ve věcech mládeže; *Trestněprávní revue* 2004, 12, str. 339 - 342

- Válková, H., Dünkel, F.: Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě; Leges, Praha 1992
- Válková, H., Sotolář, A.: Čin jinak trestný a možné reakce na něj v systému soudnictví ve věcech mládeže; Trestněprávní revue 2004, 7, str. 197 – 203
- Vesecká, R.: Několik poznámek k prevenci kriminality dětí a mládeže z pohledu ukládaných opatření dle zák. č. 94/1963 Sb. a zák. č. 218/2003 Sb.; Státní zastupitelství 2005, 7-8, str. 15 - 17
- Větrovec, V., Nedorost, L., Sovák, Z.: Probační a mediační služba ČR; Právo a rodina 2002, 9, str. 1 - 5
- Zborník, F., Kotulan, P., Rozum, J.: Trestní soudnictví nad mladistvými v ČR a zahraničí; IKSP, Praha 1996
- Zezulová, J.: Řízení v trestních věcech mladistvých ve znění zákona č. 218/2003 Sb.; Státní zastupitelství 2003, 4, str. 2 - 7
- Zezulová, J., Růžička, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (1. část); Státní zastupitelství 2005, 7-8, str. 6 - 15
- Zezulová, J., Růžička, M.: Aktuální problémy zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (2. část); Státní zastupitelství 2005, 9, str. 14 – 19
- Zezulová, J.: Trestní zákonodárství nad mládeží; Masarykova univerzita, Brno 1997
- Zoubková, I.: Kontrola kriminality mládeže; Aleš Čeněk, Dobrá Voda u Pelhřimova 2002